

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

DANGUOLĖ GUMBYTĖ

II kurso studentė

**LIETUVOS PERSITVARKYMO SAJŪDŽIO SUSIFORMAVIMAS
PERIFERIJOJE: ŠIAULIŲ IR TRAKŲ RAJONŲ
SOCIALINIŲ TINKLŲ ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. A. Ramonaitė

Vilnius, 2010

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:
Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Gumbytė D. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio susiformavimas periferijoje: Šiaulių ir Trakų rajonų socialinių tinklų analizė: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A. Ramonaitė. – V., 2010. – 40 p.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, socialinis judėjimas, anksčiau egzistavę socialiniai tinklai, mikro tinklas.

Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio mikro tinklo susiformavimą Šiaulių ir Trakų rajonuose įtakoję veiksniai: anksčiau egzistavę tinklai, tarpasmeninis pasitikėjimas. Sąjūdžio kūrimasis periferijoje tiriamas remiantis socialinių tinklų metodologine prieiga.

Pateikiami Sąjūdžio mikro tinklo susikūrimo anksti/vėlai aiškinimai, nurodoma, koku pagrindu jis kūrėsi, kokia jo vidinė struktūra bei mikro tinklo plėtrą lemiantys socialinių ryšių tipai.

TURINYS

ĮVADAS	5
1. SOCIALINIO JUDĖJIMO ATSIKIRADIMĄ GRINDŽIANČIOS TEORIJOS.....	9
1.1. Struktūrinis socialinių judėjimų susiformavimo aiškinimas	9
1.2. Mobilizacinis socialinio judėjimo susiformavimo aiškinimas.....	11
1.3. Socialinių tinklų teorinė aiškinimo perspektyva.....	14
1.3.1. Socialinių tinklų struktūra mikro tinklų lygmeniu.....	17
1.3.2. Socialinių tinklų funkcijos individualaus dalyvavimo dalyvavimo lygmenyje.....	19
1.3.3. Socialinių ryšių tipai	21
1.3.3.1. Neformalių vs. formalių ryšių veiksnys kolektyvinio veiksmo mobilizacijoje	21
1.3.3.2. Stiprių vs. silpnų ryšių vaidmuo masinėje mobilizacijoje	23
2. TINKLAVEIKOS METODOLOGINĖ PERSPEKTYVA TIRIANT SAJŪDĮ.....	25
2.1. Socialinių tinklų metodologinė prieiga masinių judėjimų analizėje.....	25
2.2. Perestroikos laikų gamtosaugos ir paminklosaugos judėjimai Lietuvoje.....	26
2.3. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio atsiradimą inspiravę veiksniai	29
2.4. Socialinių tinklų analizės kokybiniai tyrimai Šiaulių ir Trakų rajonuose.....	30
2.5. Sąjūdžio mikro tinklo matavimai.....	32
3. SAJŪDŽIO MIKRO TINKLŲ REKONSTRUKCIJA TRAKŲ IR ŠIAULIŲ RAJONUOSE	34
3.1. Sąjūdžio priešaušrio visuomeninė struktūra Šiaulių ir Trakų rajonuose	34
3.2. Neformalių anksčiau egzistavusių tinklų užuomazgos Trakų ir Šiaulių rajonuose	35
3.3. Sąjūdžio mikro tinklo susikūrimas Trakų ir Šiaulių rajonuose.....	38
3.3.1. Sąjūdiečių vaidmenys mikro tinkle.....	42
3.3.2. Socialinės aplinkos veiksmų įtaka dalyvauti Sąjūdžio veikloje	45
3.3.3. Baimės ir pasitikėjimo veiksmų įtaka mikro tinklo susiformavimui	47
3.3.4. Sąjūdžio mikro plėtra per profesinius ir tarpasmeninius ryšius.....	49
3.3.5. Sąjūdžio mikro tinklo ryšių tipai Šiaulių ir Trakų rajonuose.....	52
IŠVADOS	55
Šaltinių ir literatūros sąrašas	57
Summary	60

ĮVADAS

9 deš. sovietinio bloko Vidurio ir Rytų Europos valstybėse kilusios „aksominės“ ir „dainuojančios“ revoliucijos buvo globalios „trečiosios demokratizacijos bangos“ dalis. Šiame socialinių judėjimų kontekste Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau – Sąjūdis) vertintinas kaip vienas sėkmingiausių visuomenės mobilizacijos pavyzdžių, kadangi per ganėtinai trumpą laikotarpį (nuo 1988 m. birželio 3 d. iki Steigiamojo Suvažiavimo spalio 22 – 23 d.) jam pavyko suburti didžiąją šalies gyventojų dalį ir sukurti platų visoje Lietuvoje Sąjūdžio struktūros organizacinį tinklą. Pasak Nerijos Putinaitės, Sąjūdis buvo platus tautos judėjimas, kilęs iš apačios, o ne inicijuotas vieno ar kito lyderio, būtent šis „natūralus“ masiškumas ir buvo pagrindinė jo sėkmės sąlyga¹. Neabejotinai fenomenaliu laikytinas Sąjūdžio susiformavimas politinės sociologijos požiūriu kelia prielaidą, jog Sąjūdis susikūrė ne iš niekur, o jau ant seniau egzistavusių sambūrių, susivienijimų, organizacijų pagrindo. Panašiai savo politinėje autobiografijoje teigė Sąjūdžio lyderis Vytautas Landsbergis: „Kaip, kur, kada prasidėjo Sąjūdis? Jis atrodė kaip upė, kuri išteka iš nežinia kur. Kartais upeliukas išteka iš pelkės miške, kartais iš verdančio smėlio šaltinio. Paskui susilieja daugiau ir daugiau upelių, randasi tai ką galima pavadinti upe ir ji jau turi savo vardą.“²

Nepaisant masiškumo, taikaus pobūdžio, užsibrėžtų ir įgyvendintų siekių, Sąjūdžio judėjimas, 1988 – aisiais staigiai iškilęs, staigiai ir nutrūko po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Impulsą tirti Sąjūdžio susiformavimą rajono lygmeniu suteikė noras išsiaiškinti, kaip Sąjūdis kūrėsi rajonuose, kodėl vienuose jis steigėsi ganėtinai greitai, o kituose vis dar „vėlavo“. Šios dinamiško visuomenės dalyvavimo „recepto“ paieškos padės geriau suvokti pastaruoju metu visuomenėje tvyrantį pasyvumą politinių, ekonominių, socialinių procesų atžvilgiu.

Socialiniai judėjimai kaip kolektyvinio veiksmo dinamikos išraiška buvo daugelio sociologų tyrimo objektas, tad įvairių teorinių prieigų atstovai skirtingai aiškino priežastis, inspiravusias socialinių judėjimų atsiradimą. Gana ilgą laiką, kone iki 7 deš. socialinių judėjimų susiformavimas buvo aiškinamas remiantis socialinės psichologijos teorijomis, apeliuojančiomis į tam tikros visuomenės grupės nepasitenkinimą esama padėtimi, puoselėtų lūkesčių neįgyvendinimą ir nusivylimą, neabejotinai tapusiu akstinu kilti kolektyvinio

¹ Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga : prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Aidai, 2007, 119.

² Vytautas Landsbergis, *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija*, Vilnius, 1997, 90.

veiksmo proveržiui. Lūžiniu laikotarpiu laikoma 7 deš. pb., kai susiformavo JAV ir Europos socialinių judėjimų iškilimą aiškinančios srovės. Amerikiečių mokslininkai John D. McCarthy bei Mayer McCarthy Zald socialinio judėjimo, kaip racionalaus, tikslingo ir organizuotą veiksmą, grindė resursų mobilizacijos teorija, teigiančia, jog gebėjimas mobilizuoti asmenis priklauso nuo materialių išteklių (tokių kaip darbas, pinigai, konkreti nauda) ar nematerialių išteklių (valdžia, moralinis įsipareigojimas, tikėjimas, draugystė)³. Vėliau resursų mobilizacijos teoriją papildė Sidney Tarrow sukonstruotas politinių galimybių modelis. Tuo tarpu Europoje susiformavo artima socialinio konstruktyvizmo mokyklai naujų socialinių judėjimų paradigma, kuri segmentavosi į du tyrimų lygmenis: pirmojo, makro lygmens atstovai (Claus Offe, Alain Touraine, Laclau), socialinio judėjimo iškilimą postindustrinėse visuomenėse aiškino remdamiesi staigiais visuomenės socialiniais pokyčiais (tokiais kaip esminės struktūrinės reformos), šalies kultūriniu kontekstu bei kolektyvinės tapatybės kaip gyventojus konsoliduojančiu vaidmeniu, antrojo, mikro lygmens tyrinėtojai (Mario Diani, Daniella della Porta, Doug McAdam, Florence Passy) iš struktūralistų teorinės perspektyvos akcentavo „mobilizuojančių struktūrų“ (susikūrusių grupių tarporganizaciniai tinklai) vaidmenį, dinaminis mikro-mobilizacijos mechanizmus, skatinančius asmenų įsitraukimą į socialinį judėjimą. Pastarosios teorinės krypties atstovai pabrėžė socialinių ryšių ir jų tarpusavio sąveikos, kaip pagrindo, ant kurio formuojasi judėjimas, reikšmę.

Tyrinėjant Sąjūdžio susiformavimą periferijoje remiamasi keturiomis šaltinių grupėmis. Pirmoji jų – analitiniu požiūriu vertingos studijos ir straipsnių rinkiniai (tokie kaip Mario Diani, Doug McAdam (sud.) „Social Movements and Networks“; Donatella della Porta, Mario Diani „Social Movements: an Introduction“; David S. Meyer, Sidney Tarrow „The Social Movement Society“, Maryjane Osa „Solidarity and Contention: Networks of Polish Opposition“; J. Craig Jenkins „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, John D. McCarthy and Mayer N. Zald „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory“, pateikiantys svarių įžvalgų apie socialinių judėjimų atsiradimą aiškinančias teorijas bei metodologiją. Antroji darbe naudojamų šaltinių grupė – aktyvių sąjūdiečių prisiminimai (V.Landsbergio „Lūžis prie Baltijos“, V.Čepaičio „Su Sąjūdžiu už Lietuvą: nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11“, R.Ozolo „Žvaigždės blėsta auštant. Sugyvenimai, arba 1987 – 1990 metų dienoraščių puslapiai“), kuriuose Atgimimo laikotarpio

---

³ Donatella della Porta, Mario Diani, *Social Movements: an Introduction*, OxfordMalden [Mass.], 1999, 7- 8 .

įvykiai pateikiami per savo požiūrio prizmę. Analitiniu požiūriu vertinga Česlovo Laurinavičiaus, Vlado Sirutavičiaus mokslinė studija „Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki Kovo 11- osios“. Trečioji šaltinių grupė yra kokybiniai interviu, atlikti su Šiaulių ir Trakų rajono sąjūdiečiais, pateikiančiais svarbių duomenų apie Sąjūdžio pirminių struktūrų susikūrimą jų gyvenamoje vietovėje. Ketvirtąją šaltinių grupę sudaro kokybio interviu metu surinkta respondentų sukaupta archyvinė medžiaga (rėmimo grupių sąrašai, vykdytos veiklos užrašai), Sąjūdžio laikotarpiu platinta spauda „Sąjūdžio žinios, Trakų rajone „Spartuolis“ .

Siekiami iširti Sąjūdžio susiformavimą periferijoje, keliant klausimą, ar Sąjūdžio mikro tinklas susikūrė ant anksčiau egzistavusių socialinių tinklų pagrindo ir kas lėmė jo spartų išsiplėtimą. Remiantis socialinių tinklų teorija tiriama mikro tinklo formavimosi pradiniam etape vidinė struktūra bei pačių sąjūdiečių vaidmuo, ryšių tipų įtaka.

Norint pasiekti užsibrėžtą tikslą, įgyvendinami šie uždaviniai:

- 1) Atlikti kokybinio interviu su sąjūdiečiais, jų atsiminimai padės nustatyti, kokių socialinių tinklų pagrindu kūrėsi Sąjūdžio rėmimo grupės, tarybos Trakų ir Šiaulių rajonuose;
- 2) Kokybinio interviu medžiaga atskleis Šiaulių ir Trakų rajonų sąjūdiečių įsitraukimo į masinio judėjimo mikro tinklą motyvus, suformuotus per ankstesnę socialinės aplinkos patirtį (atsižvelgiant į baimės, pasitikėjimo faktorius) bei jų vaidmenį pačiame tinkle;
- 3) Tuometinė vietos spauda, sąjūdiečių atsiminimai parodys kaip vietos specifika (Šiaulių ir Trakų rajonuose) įtakojo mikro tinklo kūrimąsi;
- 4) Kokybinio interviu medžiaga atskleis, kas lėmė sparčią Sąjūdžio mikro tinklo plėtrą.

Darbe keliama hipotezė, jog periferijos vietovėse gana ankstyvą Sąjūdžio mikro tinklų susikūrimą lėmė anksčiau egzistavę vietos problemos tinklai, o gana vėlyvą mikro tinklo susiformavimą įtakojo anksčiau egzistavę tarpasmeniniai tinklai .

Siekiant analizuoti Sąjūdžio susikūrimo organizacines prielaidas darbe remiamasi socialinių tinklų analizės (*social network analysis*) prieiga, padėsiančia politinės sociologijos požiūriu paaiškinti Sąjūdžio mikro tinklo susiformavimą periferijoje. Šią metodologinę prieigą taip pat naudojo Hajdeja Iglič, nagrinėdama Jugoslavijos transformaciją⁴, Marijane

---

⁴ Hajdeja Iglič, „Trust networks and democratic transition Yugoslavia in the mid 1980s“, Kn. Gabriel Badescu ir Eric M. Uslaner (sud.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. London and New York, 2003

Osa⁵ analizavo opozicinius tinklus Lenkijos Solidarumo iškilimo laikotarpiu. Pasak M. Osa, socialinių tinklų perspektyva padeda atskleisti socialinio judėjimo mechanizmus, palengvinančius mobilizaciją, išteklių pasiskirstymą, informacijos sklaidą. Ši metodologinė prieiga tinkama ir Sąjūdžio atveju, kadangi „kuriantis Sąjūdžio struktūroms buvo naudojami asmeniniai kontaktai, pažįstamų žmonių ryšiai“⁶. Socialinių tinklų metodologinė prieiga padės paaiškinti Sąjūdžio susikūrimą rajoniniu lygmeniu. Tiriant Sąjūdžio susiformavimą Trakų ir Šiaulių rajonuose naudojamas lyginamasis metodas, leidžiantis geriau išryškinti mikro tinklo panašumus ir skirtumus.

Darbas struktūruojamas į tris dalis, kurių pirmoje pateikiamos socialinio judėjimo atsiradimą aiškinančios politinių galimybių, išteklių mobilizacijos, socialinių tinklų teorijos. Ypač akcentuotina pastaroji, padedanti paaiškinti vidinę kolektyvinio veiksmo dinamiką ir leidžianti nagrinėti socialinį judėjimą tiek mikro, tiek ir makro lygmeniu. Antroji dalis skirta socialinių tinklų metodologinei prieigai, kuria remiantis buvo atlikti du kokybiniai Sąjūdžio tarybos, rėmimo grupių narių tyrimai Šiaulių ir Trakų rajonuose. Trečioje dalyje pateikiami tyrimo metu surinkti ir apibendrinti duomenys, skaidomi tris blokus. Pirmiausia siekiama paaiškinti, kiek tuometinė visuomenės socialinė struktūra įtakojo Sąjūdžio atsiradimą. Antroje tyrimo dalyje parodoma, kokiais tarpusavio neformaliais ryšiais ar anksčiau egzistavusių tinklų užuomazgomis buvo susaityti būsimieji sąjūdiečiai. Trečiojoje empirinėje dalyje parodoma, kaip ir koku pagrindu susiformavo Sąjūdžio mikro tinklas rajoniniu lygmeniu, kokią įtaką jo atsiradimui turėjo anksčiau egzistavę tinklai. Šioje tyrimo dalyje išskiriami penki poskyriai, parodantys vidinę mikro tinklo struktūrą, išryškina stimulus, lėmusius žmonių išitraukimą į Sąjūdį, parodo į daugialypių ryšių konfigūracijas bei šių ryšių įtaką mikro tinklo plėtrai, t.y. kaip gana statiška socialinė struktūra išitraukia į dinamišką kolektyvinį veiksmą.

---

⁵ Marijane Osa, „Networks in Opposition: Linking Organizations through Activists in the Polish People's Republic“, Kn. Mario Diani, Doug McAdam (sud.), *Social Movements and Networks*, Oxford University Press, 2009.

⁶ Angonita Rupšytė, „Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis – 1990 m. vasaris), Kn. sud. Mindaugas Tamošaitis *Sąjūdis Lietuvos periferijoje* (1988 – 1993), Vilnius, 2009, 98.

1. SOCIALINIO JUDĖJIMO ATSIKIDIMĄ GRINDŽIANČIOS TEORIJOS

1.1. Struktūrinis socialinių judėjimų susiformavimo aiškinimas

Visuomenės arba didesnės jos dalies reakcija į šalyje tvyrančią socialinę įtampą, susidariusius struktūrinių pokyčių neigiamus padarinius neretai pasireiškia protesto politikos forma, kuri determinuota suinteresuotų jėgų įgauną pagreitį ir perauga į platesnio masto kolektyvinį darinį, kurio narių bendra veikla, išeinanti už institucijų ribų, pasižymi tam tikru organizuotumo laipsniu, veiklos tęstinumu bei į permainas orientuotais tikslais. Būtent šie bruožai ir charakterizuoja socialinį judėjimą. Tačiau patys politinės sociologijos teoretikai nuolat tarpusavyje polemizuoja, siekdami išsiaiškinti vieną kertinių klausimų, kaip susiformuoja socialinis judėjimas, kokie veiksniai inspiruoja jo atsiradimą. Spręsdami šį klausimą savo tyrimuose jie linkę pabrėžti mobilizacijos problemas, nepasitenkinimo susiformavimą, taktinius veikėjų pasirinkimus, visuomenės ir judėjimų infrastruktūros reikšmę⁷. Sociologijos teoretikų mokslinėse diskusijose daugiausia konkuruoja keletas teorijų, bandančių paaiškinti socialinio judėjimo susiformavimą.

Mokslininkai, tyrinėjantys visuomenėje vykstančius politinius ir socialinius procesus, dažnai kone vieningai pripažįsta, jog socialinio judėjimo atsiradimą lemia trys pagrindiniai veiksniai: politinės galimybės, organizaciniai tinklai ir kultūriniai rėmai⁸. Šiam požiūriui artimas struktūrinis socialinio judėjimo atsiradimo paaiškinimas, kurio šalininkai Doug McAdam, Sidney Tarrow pabrėžė politinės sistemos pokyčių svarbą. Akcentuotina būtent pastarojo sociologo sukonstruota teorija, kurią jis pagrindė 9 dešimtmečio pabaigos Sovietų Sąjungos politinės transformacijos pavyzdžiais. S. Tarrow teigė, jog socialiniams judėjimams susiformuoti padeda tuo metu susidariusios palankios politinės galimybės, tokios kaip atsiradusi prieiga iškilti naujiems politiniams veikėjams (kadangi įvyksta tam tikras persigrupavimas valstybės santvarkoje), sąjungininkų, remiančių naujas politines figūras pasirodymas, ryškėjantis elito skilimas, smunkantis valstybės gebėjimas represuoti kitaminčius (atsiranda skilimai represiniame aparate), tarptautinės sąlygos ir sąjungininkai,

---

⁷ John D. McCarthy, Mayer N. Zald, „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 6, 1977, JSTOR, [Žiūrėta 2010 01 10].

⁸ Maryjane Osa, *Solidarity and Contention. Networks of Polish Opposition*, University of Minnesota Press Minneapolis, London, 2003, 11.

kurie palaiko judėjimo veikėjus ir jų deklaruotus tikslus⁹. Itin svarbi pirmoji S.Tarrow pateikto modelio dimensija – naujos prieigos atsiradimas, kuris atveria galimybę ateiti į valdžią naujoms politinėms jėgoms ir inicijuoti reformas, pertvarkyti ligi tol nusistovėjusią valdžios hierarchiją, centro ir periferijos santykius. Pasikeitusi politinė aplinka suteikia stimulus kolektyviniam veiksmui, skatindama asmenis tikėti socialinio judėjimo sėkme¹⁰. Pabrėžtina taip pat ir penktoji politinių galimybių modelio dimensija – susilpnėjęs represinis aparatas, atsiradęs dėl valdžios elito prasidėjusios fragmentacijos. Sumažėjusi represijos baimė, daugeliui ligi tol buvusi bene pagrindine kliūtimi ir slopinusi bet kokias galimo žmonių protesto apraiškas suteikia svarų stimulą įsitraukti į platų kolektyvinį veiksmą, nors iš pradžių į susilpnėjusią represinių valdžios struktūrų veiklą asmenys reaguoja gana rezervuotai, nes atsivėrusios politinės galimybės, įtakojamos valstybės vidaus ir tarptautinės aplinkos veiksnių nuolat kinta. Patys politinės sociologijos teoretikai pripažįsta, jog „politinės sistemos atvirumo pokyčiai rodo skirtingus politinių galimybių laipsnius“¹¹, nes atvirumas vienai dalyvavimo formai gali būti uždaras kitoms kolektyvinės saviraiškos ir kitamintiškumo formoms.

Šis politinių galimybių modelis (arba dar kitaip vadinama politinių galimybių struktūra) daugiau taikytinas aiškinti nedemokratinuose režimuose kilusius socialinius judėjimus. Tai pažymi ir Jack Goldstone teigdamas, jog politinė galimybė tikėtina geriau paaiškina socialinio judėjimo pradžią nedemokratinio režimo valstybėje, o demokratinėse valstybėse ši teorija palankesnė aiškinant mobilizacijos skirtumus ir socialinio judėjimo pokyčius¹². S.Tarrow politinio konteksto sąlygų kombinacija inspiruoja masinės mobilizacijos atsiradimą, nes galimybių atsivėrimas suteikia žmonėms išorinius išteklius, kurių jie anksčiau stokojo. Teoretikai pabrėžė „besiplečiančias politines galimybes“ kaip tiesioginę sąlygą mobilizacijai¹³, tad siekiant suprasti koreliacijas tarp politinių galimybių ir plataus masto socialinių judėjimų, būtina nagrinėti mobilizacinės aiškinimo perspektyvas.

---

⁹ Sidney Tarrow, *Power in Movemen : Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge, 1998, 76.

¹⁰ Sidney Tarrow, 76- 77.

¹¹ Maryjane Osa, *Solidarity and Contention. Networks of Polish Opposition*, University of Minnesota Press Minneapolis, London, 2003, 12.

¹² Jack A. Goldstone, „Social Movements or Revolutions? On the Evolution and Outcomes of Collective Action,” Kn. Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly, (sud.) *From Contention to Democracy*, Lanham, 1998,

¹³ David S. Meyer, „Protest and Political Opportunities”, *Annual Review of Sociology*, 30, 2004 , 130, JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 08]

1. 2. Mobilizacinis socialinio judėjimo susiformavimo aiškinimas

Nemaža politinės sociologijos mokslininkų dalis savo tyrimuose daugiausia koncentravosi į kolektyvinius išteklius, didinančius plataus socialinio veiksmo tikimybę. Daugelis jų socialinį judėjimą matė kaip institucinių pokyčių tęsinį, kur koncentruojamasi ties institucinėmis permainomis, galinčiomis pakeisti socialinės struktūros elementus, padėti neorganizuotoms grupėms organizuotis į kovą prieš institucinę elitą arba atstovauti į politiką nepatekusioms interesų grupėms¹⁴. Anthony Obershall, Charles Tilly, J. McCarthy ir M. Zald, Craig Jenkins socialinio judėjimo pasirodymą linę aiškinti remdamiesi resursų mobilizacijos teorija, nagrinėjančia išteklius, kurie gali būti mobilizuoti susijungus įvairioms grupėms į masinius judėjimus. Šios aiškinimo perspektyvos šalininkai išvelgė aiškų atitikmenį tarp socialinio reformistinio judėjimo ir išteklių mobilizacijos modelio, nurodančio, jog racionalūs veiksmai orientuoti į aiškiai apibrėžtus tikslus su centralizuota organizacine išteklių kontrole ir aiškiai apibrėžtais rezultatais¹⁵. Tačiau kaip pastebi Ch. Tilly, mobilizacija gali būti skirtingo pobūdžio, savo studijoje „From Mobilization to Revolution” nurodydamas tris skirtingas mobilizacijos formas: gynybos mobilizacijoje išorinės grėsmės skatina grupės narius sujungti savo išteklius, kad atremtų priešą; puolimo mobilizacijoje grupė sujungia išteklius reaguodama į galimybes realizuoti savo interesus, parengiamoji mobilizacijoje asmenų grupė sujungia išteklius dėl atsirandančių galimybių ir grėsmių¹⁶. Kiekviena paminėta forma parodo, kokie veiksniai lemia ženklios visuomenės paramą grupės iškeltai iniciatyvai. Žvelgiant į šią Ch. Tilly mobilizacijos tipologiją, galima teigti, jog būtent parengiamoji mobilizacijos forma yra artimesnė socialiniam judėjimui, nes ji daugiau koncentruojasi į taikų bendrą kolektyvinį veiksma. Tačiau tam, kad apskritai įvyktų masinė mobilizacija, būtinos keturios esminės sąlygos: mobilizacinio potencialo sudarymas, susitelkimo tinklų suformavimas ir aktyvinimas, motyvacijos skatinimas ir kliūčių, trukdančių dalyvauti pašalinimas¹⁷. Būtent pirminė aplinkybė – mobilizacinio potencialo

---

¹⁴ J. Craig Jenkins „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, *Annual Review of Sociology*, 9, 1983, 529, JSTOR, [žiūrėta 2010 03 26].

¹⁵ J. Craig Jenkins, „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, *Annual Review of Sociology*, 9, 1983, JSTOR, [žiūrėta 2010 03 26].

¹⁶ Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution*, University of Michigan, 1977, 3-33.
<<http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/50931>>, [žiūrėta 2010 03 22].

¹⁷ Bert Klandermans, Dirk Oegema, „Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements“, *American Sociological Review*, 52, Nr. 4, 1987, 519.

susiformavimas leidžia daryti prielaidas apie socialinio judėjimo susiformavimą, nes mobilizacijos potencialas yra rezervuaras, kurį judėjimas gali panaudoti¹⁸.

Išteklių mobilizacijos teoretikai oponavo tradiciniam socialinių judėjimų aiškinimui, skelbusiam, jog staigiai išaugęs nusivylimas sukuria struktūrinę įtampą, o ši inspiruoja žmones burtis į kolektyvinį veiksmą. Anot jų, nusivylimas yra šalutinė socialinio judėjimo susiformavimo sąlyga, kadangi nesama tokios visuomenės, kurioje dalis gyventojų nebūtų nusivylę. Prielaidų atsirasti masiniam judėjimui suteikia nusivylusių grupių padėties pagerinimas, nes būtent šie pokyčiai sumažina mobilizacijos kaštus ir taip savo ruožtu padidina sėkmės tikimybę¹⁹. J. McCarthy ir M. Zald teigimu, socialiniam judėjimui sudaryti pagrindinis veiksnys yra tinkami ištekliai, ypač kadrai ir organizacinė bazė,²⁰ kadangi mobilizacinis socialinio judėjimo formavimosi mechanizmas remiasi sukauptais ištekliais, kurie turi būti susieti su kolektyviniais tikslais, o sukauptus išteklius kontroliuoja (socialinio judėjimo) organizacija, kurios nariai suvokia išitraukimo į judėjimą svarbą²¹. Pasak mobilizacinio aiškinimo šalininkų, būtent visuomenė suteikia infrastruktūrą (t.y. komunikacijos galimybes, finansinius išteklius, prieigą prie institucinio branduolio, anksčiau egzistavusius tinklus), kurią ir panaudoja socialinės judėjimo industrija²². Tačiau iš visos moralinių, kultūrinių, materialinių, žmogiškųjų, organizacinių išteklių gausos, teoretikai išskiria tik dvi pastarąsias išteklių grupes, labiausiai lengvinančias kolektyvinę mobilizaciją. Pavienių asmenų turimi ištekliai dažnai yra gana riboti ir ne tokie efektyvūs, jog juos naudojant būtų galima išspręsti visuomenėje kilusias problemas. Susidariusius sunkumus įveikti įmanoma tik mobilizavus bendrus resursus, tačiau net ir turint nemažus žmogiškuosius išteklius, apimančius patirtį, įgūdžius, kompetenciją, politinės sociologijos teoretikai kelia klausimą, ar įgudusių asmenų tinkamumas padidins socialinio judėjimo mobilizaciją, kadangi ji daugiau priklauso nuo to, kaip asmenų kompetencija atitinka judėjimo poreikius²³. Žmogiškieji resursai gali tapti prieinami potencialiems judėjimams per mobilizuojančias

---

¹⁸ Ibid., 519.

¹⁹ J. Craig Jenkins „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, *Annual Review of Sociology*, 9, 1983, 532, JSTOR, [žiūrėta 2010 03 26].

²⁰ J. Craig Jenkins „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, *Annual Review of Sociology*, 9, 1983, 529, JSTOR, [žiūrėta 2010 03 26].

²¹ John D. McCarthy, Mayer N. Zald, 1216.

²² John D. McCarthy, Mayer N. Zald, 1215.

²³ Bob Edwards, John D. McCarthy, „Resources and Social Movement Mobilization“, Kn. „David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (sud.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell, 2006, 127 – 128.

struktūras, t.y. oficialias ir neoficialias kolektyvines priemones (draugai, kaimynai, darbovietės), per kurias žmonės mobilizuojasi ir įsitraukia į kolektyvinį veiksmą²⁴. Anot J. McCarthy ir M. Zald, ištekliai, kuriuos reprezentuoja oficiali organizacija, daugiau palengvina o ne nuslopina mobilizaciją²⁵, nes socialinio judėjimo veikėjai organizacinius išteklius naudoja instrumentiškai. Žmogiškieji ir organizaciniai ištekliai kaip du socialinio kapitalo sandai atveria galimybę spartesnei mobilizacijai. Vienas pagrindinių uždavinių socialinio judėjimo iniciatoriams – išteklių kontrolė, gebėjimas juos net tik deramai kontroliuoti, bet ir kiek įmanoma daugiau jų apimti. Skirtingos asmenų grupės ima konkuruoti dėl didesnių išteklių ir taip savo ruožtu sutelkdamos daugiau narių.

Mobilizacijos pastangos dažnai būna skirtingo lygmens, nacionalinio judėjimo lyderiai mobilizuoja vietinius kadrinius, o šie sutelkia kitus asmenis iš aplinkos arba organizacijos viduje²⁶. Tai parodo aiškia skirtį tarp kolektyvinio veiksmo mobilizacijos galimybių centre ir periferijoje. Centre, kur gausesni mobilizaciniai ištekliai t.y., didesnė organizacinių ir žmogiškųjų išteklių koncentracija, tikėtina, jog įvyks sparti socialinio judėjimo mobilizacija, tuo tarpu periferijoje, kur ištekliai labiau išsklaidyti, asmenų susitelkimas vyksta gana vangiai. Pasak tyrinėtojų, pats mobilizacijos procesas turi įvykti sparčiai, nes ištekliai turi būti mobilizuoti anksčiau negu įvyks veiksmas²⁷, todėl socialinio judėjimo iniciatoriai turi pasitelkti organizacinius išteklius: organizacijas, grupes, sambūrius, lengvinančius mobilizacijos galimybes.

Išteklių mobilizacijos teorija per išteklių akumuliavimo, mobilizacinio potencialo susiformavimo dimensijas parodo, kokias priemones pasitelkiamos siekiant sulaukti plataus visuomenės palaikymo. Norint suvokti, kaip mobilizuojami ištekliai, kaip mobilizacinis potencialas tampa kolektyvinio veiksmo dalimi, gana greit peraugančia į masinį judėjimą, būtina remtis socialinių tinklų teorine prieiga.

---

²⁴ Jeff Goodwin, James M. Jasper „Caught in Winding, Snarling Vine, 20.

²⁵ John D. McCarthy, Mayer N. Zald,

²⁶ Bert Klandermans, Dirk Oegema, „Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements”, *American Sociological Review*, 52, Nr. 4, 1987, 521.

²⁷ John D. McCarthy, Mayer N. Zald, 1221.

1.3. Socialinių tinklų teorinė aiškinimo perspektyva

Politinių galimybių ir išteklių mobilizacijos teorijos parodo, kokios yra būtinos sąlygos socialiniam judėjimui atsirasti, tačiau jos išsamiai nepaaiškina kolektyvinio veiksmo vidaus dinamikos, svarbios empirinių procesų suvokimui. Svari alternatyva aiškinant socialinių judėjimų susiformavimą ir jų tolesnę evoliuciją, veikėjų ryšius ir jų tarpusavio sąveiką tapo socialinių tinklų teorija, gebanti detalizuotai atskleisti procesą, per kurį iš dalies statiška struktūra pavirsta kolektyviniu veiksmu. Šią sąsają tarp socialinių tinklų ir kolektyvinio veiksmo galima suprasti tik išsiaiškinus, „ką reiškia tinklai individualiam dalyvavimui ir tarporganizacinei dinamikai?“ arba kitaip tariant, „ką reiškia tinklai ir kuo yra svarbūs tinklai?“²⁸ Politinės sociologijos tyrinėtojai siekdami tai nustatyti, gilinasi į pačią socialinio tinklo sampratą, konkretizuodami socialinio tinklo struktūrinę dalį, tiksliai apibrėždami socialinių ryšių dimensijas, socialinių tinklų pobūdį, išryškindami mechanizmus, parodančius, kas tinklus inspiruoja arba varžo įsitraukti į masinį judėjimą.

Socialinius tinklus būtina konkrečiai apibrėžti, norint išvengti galimų dviprasmybių, kadangi ši teorinė prieiga plačiai taikoma tirti socialines struktūras, reiškinius ir procesus mikro, mezo bei makro lygmeniu. Būtent toks socialinių tinklų teorijos „lankstumas“ tampa parankus analizuoti asmenų, negausių grupių ir makro reiškinių tarpusavio sąveiką. Socialinių tinklų teorija, anot M.Diani, naudingas analitinis įrankis, galintis prisitaikyti tiek prie „senų“, tiek ir prie „naujų“ socialinių judėjimų²⁹. Norint remtis šiuo analitiniu įrankiu, būtina pateikti aiškia socialinių tinklų definiciją, kurią politinės sociologijos mokslininkai nusako gana skirtingai. D.McAdam socialinius tinklus apibūdina kaip draugų, pažįstamų tarpasmeninius ryšius. Tuo tarpu R.D.Putnam pabrėžia, jog beveik visi socialiniai tinklai yra horizontalių (jungia tokio paties statuso ir galios veikėjus) ir vertikalinių (siejantys nelygius, asimetriškos hierarchijos ir priklausomybės veikėjus) ryšių mišinys³⁰. M. Osa, apeliuodama į nedemokratinį kontekstą, pateikia savitą socialinių tinklų definiciją teigdama, jog socialiniai tinklai yra žmonių tarpusavio pasitikėjimu grįsti santykiai, sudarantys kanalą, kuriuo gali

---

²⁸ Mario Diani, „Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: ‘From Metaphor to Substance’?“, Kn. Mario Diani and Doug McAdam (sud.), *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. Oxford : Oxford University Press, 2009, 3.

²⁹ Mario Diani „Social Movement Analysis and Voluntary Action Analysis: An Idiosyncratic View“, Pranešimas konferencijoje, „The Third Sector from a European Perspective“, University of Trento, 2001 gruodžio 15- 16, 7.

³⁰ Robert D.Putnam, *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*, Vilnius, 2001, 228.

sklisti necenzūruota informacija; atveria galimybę pasiskirstyti kolektyviniais ištekliais ir pasidalinti bendru pavojumi, padeda susiformuoti kolektyviniam mobilizaciniam potencialui net labai ribotomis sąlygomis, apeidami šalies valdžios kontrolę (daugiausia neformalūs tinklai)³¹. Bene tiksliausiai socialinius tinklus ir jų sąveiką su socialiniu judėjimu apibūdina M.Diani teigdamas, jog socialiniai tinklai yra dinamiškas, diachroninis kolektyvinio veiksmo elementas, kur tam tikru momentu žmonės ištraukia į specifinius judėjimus ar kampanijas per anksčiau egzistavusias sąsajas ir šis jų dalyvavimas taip pat suformuoja naujus ryšius³².

Socialinio judėjimo atsiradimui nedemokratiame režime itin reikšmingi du socialinių tinklų dėmenys: anksčiau egzistavę tinklai bei tarpusavio pasitikėjimas. Kai kurie tyrinėjai, tarp jų Doug McAdam, anksčiau egzistavusius socialinius tinklus nurodo kaip kertinį pamatą, ant kurio susiformuoja masiniai judėjimai. R.Gould, nagrinėdamas Paryžiaus Komunos sukilimą (1871), pastebi, jog sėkminga judėjimo mobilizacija priklauso nuo dviejų veiksnių – sukilėlių organizacijų sukurtos socialinių ryšių sąveikos ir anksčiau egzistavusių neformalių socialinių tinklų³³. Pastarasis jo faktorius svarbus dviem aspektais: anksčiau egzistavę ryšiai padeda kurti naujus ryšius (pritraukti naujų veikėjų į tinklą) ir palengvina pradinį susitelkimą³⁴. Anksčiau egzistavę tinklai traktuotini kaip neformalių tarpusavio ryšių pagrindu tarp draugų, pažįstamų, kolegų, bendraminčių užsimezgę tinklai, kurie vėliau įgauna neformalių diskusijų sambūrių, negausių grupelių, susivienijusių spręsti kolektyvines problemas formą. Pažymėtina tai, jog anksčiau egzistavę tinklai veikdami kaip mobilizuojanti struktūra suformuoja ne tik leidžiančius sparčiai plisti necenzūrotai informacijai komunikacijos kanalus, bet ir pasitikėjimu pagrįstus ilgalaikius tarpasmeninius ryšius. Mobilizacija kuria naujus socialinius ryšius, kaip tik tada, kai ji pasitiki anksčiau egzistavusiais ryšiais kaip solidarumo šaltiniu³⁵. Nedemokratiame režime nekomformistiškai nusiteikusios neformalios grupelės galėjo veikti tik po oficialios ideologijos sluoksniu „panirusiuose tinkluose“, kurie anot A.Melucci, yra tam tikros patirties

---

³¹ Marijane Osa, „Networks in Opposition: Linking Organizations through Activists in the Polish People's Republic“, „Social Movements and Networks“, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>> [žiūrėta 2009 03 10].

³² Mario Diani „Networks and Participation“, Kn. „David A. Snow, Sarah A.Soule Hanspeter Kriesi (sud.) „The Blackwell Companion to Social Movements“, Blackwell, 2006, 339.

³³ Roger V. Gould, „Multiple Networks and Mobilization in the Paris Commune 1871“, American Sociological Review, 56, Nr.6, 1991, JSTOR, [žiūrėta 2010 03 30].

³⁴ Roger V. Gould.,

³⁵ Roger Gould, 728.

laboratorijos, kuriose iškeliami rūpimi klausimai, problemos ir bandoma rasti atsakymus bei juos patikrinti³⁶. Tad šiuos „panirusius tinklus“ sudarę nariai dalyvauja tarsi „nematomame procese“, kuris tam tikra forma viešumoje pasireiškia kaip atsaku į specifinę (galbūt net rezonansinę) problemą, o tai leidžia daryti prielaidą, jog „panirę tinklai“ yra latentinė socialinių judėjimų formavimosi fazė.

Kolektyvinio veiksmo tęstinumui, naujų narių į socialinį tinklą pritraukimui būtinas pasitikėjimas. R.D.Putnam pripažįsta, jog „pasitikėjimas kaip alyva sutepa bendradarbiavimo variklį, tad kuo didesnis pasitikėjimo lygis bendruomenėje, tuo didesnė bendradarbiavimo tikimybė“³⁷. Šiuo požiūriu ypač svarbus mažose bendruomenėse asmenims sąveikaujant „akis į akį“ susiformavęs tarpasmeninis pasitikėjimas, kuris slopina socialinės baimės pojūtį ir skatina solidarumą. Būtent žmonių tarpusavio bendradarbiavimu sukurtas pasitikėjimas padeda tinklo lyderiui mobilizuoti socialinius išteklius, taip didinti visuomenės integraciją ir atverti galimybes kolektyvinio veiksmo atsiradimui. P.Norris pastebi, jog iš asmeninių ryšių bei draugysčių sukurtas socialinis pasitikėjimas palengvina bendrą žmonių veikimą abipusei naudai ir ateityje³⁸, kadangi jis kyla iš dviejų tarpusavyje susijusių šaltinių: savitarpiškumo normų ir pilietinio angažuotumo tinklų³⁹. Būtent tarpusavio pasitikėjimas leidžia išlikti socialiniams tinklams nedemokratiniam režimui ir padeda sutelkti naujus narius.

Socialiniai tinklai būdami kolektyvinio veiksmo sudedamąja dalimi, inspiruota politinio, socialinio konteksto, nuolat kinta. Norint suvokti socialinių tinklų vidaus dinamiką, kai tinklas išsiplečia arba susitraukia, būtina nustatyti ir apsibrėžti mikro tinklo struktūros elementus.

---

³⁶ Ibid.,

³⁷ Robert D.Putnam, *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*, Vilnius, 2001, 224.

³⁸ Pippa Norris, „Social Capital and ICTs: Widening or Reinforcing Social Networks?“, <<http://www.esri.go.jp/en/workshop/030325/030325paper6-e.pdf>>, [žiūrėta 2009 12 20].

³⁹ Robert D. Putnam, *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*, Vilnius, 2001, 225.

1.3.1. Socialinių tinklų struktūra mikro tinklų lygmeniu

Socialinis judėjimas analitiniu požiūriu yra kompleksinė ir heterogeninė tinklo struktūra⁴⁰, kurią sudaro gausybė nedidelių mikro tinklų, parodančių vidinę kolektyvinio veiksmo dinamiką ir tarp tinklo narių esančią tarpusavio santykių konfigūraciją. Pabrėžtina tai, jog mikro tinklui kaip kolektyvinei struktūrai atsirasti nemažos įtakos turi „mikro – mobilizacijos kontekstai“, kurie, anot D. McAdam, susiformuoja iš kasdienio dalyvavimo kolektyviniame veiksmo, kur neformalus ryšiai veikia tarp žmonių kaip kanalas solidarumui, komunikacijai ir susitelkimui į įvairias organizacijas bei grupes⁴¹. Šie „mikro – mobilizacijos kontekstai“ kaip anksčiau egzistavusios neformalios bendravimo formos gali atlikti dvi pagrindines funkcijas: suteikti kontekstą ir organizacinį pagrindą (narius, lyderį, komunikacijos kanalus) kolektyviniam veiksmui⁴², todėl šiuos „mikro – mobilizacijos kontekstus“ galima laikyti kaip savotiškus katalizatorius mikro tinklo susiformavimui, kadangi asmenys, aktyviai dalyvaujantys neformalioje kasdieninėje veikloje, tikėtina greičiau įsitrauks į pilietinius visuomeninius judėjimus, organizacijas, negu tie, kurie apskritai nepriklausė jokiems sambūriams.

Susiformavusius mikro tinklus sudaro du sandai: iš asmenų ar organizacijų tarpusavio tiesioginių ir netiesioginių ryšių sąveikos suformuoti „mazgai“ (nodes) ir „mazgus“ siejančios jungtys (links). Pabrėžtinai skirtumas tarp mazgus jungiančių tiesioginių ir netiesioginių ryšių. Tiesioginiai ryšiai, suformuojantys mazgą, parodo aiškia sąveiką ir priklausomybę tarp asmenų, pažįstančių vienas kitą bei skatinančių susitelkti⁴³. Tuo tarpu netiesioginiai ryšiai sudaro mazgą ar net kelis mazgus, nes jie vykdo tam tikrą veiklą ir turi būtinus išteklius dalyvauti kolektyviniame veiksmo. Sujungtų keletas (pvz., du, trys) mazgų, leidžia atsirasti trejų, dviejų subgrupių tarpusavio santykių konfigūracijoms. Anot M. Castells, mazgai yra strategiškai svarbių funkcijų išsidėstymo vietos, siejančios į grandines

---

⁴⁰ Mario Diani, „Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: From Metaphor to Substance?“, „Social Movements and Networks“, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, Oxford University Press, 2009, 1.

⁴¹ Hajdeja Igljč, „Trust network and democratic transition“, Kn. Gabriel Badescu ir Eric M. Uslaner (sud.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. London and New York, 2003, 15.

⁴² Jurgen Gerhards, Dieter Rucht, „Mesomobilization: Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 3, 1992, 557, JSTOR, [žiūrėta 2010 01 05].

⁴³ Ibid.

lokalizuotas veiklas bei organizacijas pagal tam tikrą esminę tinklo funkciją⁴⁴. Keletas mazgų sujungti tam tikra santykio forma ir apriboti specifiniais kriterijais⁴⁵, žyminčiais tam tikrą saviraiškos formą, būdingą tik tam neformaliai susivienijimui, klubui ar organizacijai. Tai parodo, jog patį mazgų pobūdį lemia konkretaus socialinio tinklo atliekamų funkcijų pobūdis⁴⁶. Vienas esminių socialinių tinklų tyrimo pjūvių – mazgų analizė, padedanti nustatyti mikro tinkle susiformavusias gruputes, jų narius, kas yra tinklo branduolyje ir periferijoje, atskleidžianti tinklo narių vaidmenį, identifikuojanti lyderius, iniciatyvų bei idėjų generuotojus, rėmėjus, tarpininkus tarp centro ir periferijos, aktyvius ir pasyvius dalyvius. Mazgą sudarantys nariai, parodo, kokias jie užima padėtis tinkle (pagrindinė padėtis tinkle ar tarpininkas, jungiantis du mazgus). Jei asmuo užima pagrindinę vietą mikro tinklo hierarchinėje struktūroje, t.y. sujungtas su didžiausiu narių skaičiumi, kurie yra taip pat svarbiausi tame tinkle, tai tikėtina, kad jis turi palankiausia prieigą naudotis socialiniu kapitalu. Lyderis, kaip viso mikro tinklo atstovas, geba mobilizuoti išteklius, kurti strategiją, koordinuoti savo narių veiksmus ir taip įgyventi visų bendrą siekį. Mikro tinklo lyderis yra judėjimo mobilizacijos inspiruotojas ir judėjimo organizacinės struktūros rėmėjas, jis palaiko glaudžius ryšius su centru (tinklo periferijos ir centro santykiai). Socialinių judėjimų tyrinėtojai pastebi, jog lyderis pradiniame susitelkimo etape savo pasekėjams pasiūlo taktiką bei organizacines priemones, kurios leidžiančias konstruoti kolektyvinę tapatybę ir dalyvauti kolektyviniame veiksmė įvairiuose lygmenyse⁴⁷.

---

⁴⁴ Manuel Castells, *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, Tinklaveikos visuomenės raida*, T.1, 2005, 405.

⁴⁵ Mario Diani, „Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: ‘From Metaphor to Substance’”, in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>> [žiūrėta 2009 03 10].

⁴⁶ M.Castells, 405.

⁴⁷ Aldon D.Morris, Suzanne Straggenborg, „Leadership in Social Movement“, in „”, David A. Snow, Sarah A.Soule Hanspeter Kriesi (sud.), *The Blackwell Companion to Social Moments*, Blackwell, 2006, 183.

1.3.2. Socialinių tinklų funkcijos individualaus dalyvavimo dalyvavimo lygmenyje

Kaip kurie politinės sociologijos tyrinėtojai, tarp jų ir Harrison C. White teigė, jog „socialinis tinklas yra reikšmių tinklas”⁴⁸. Panašios nuostatos laikosi ir socialinių tinklų individo lygmenyje tyrinėtoja Florence Passy socialinius tinklus apibūdinanti kaip reikšmių salas, suformuojančias vertybes, tapatybę, supratimą ir preferencijas, skatinančias asmenis įsitraukti į kolektyvinį veiksmą⁴⁹. Norint geriau suprasti mikromobilizacijos dinamiką, jos pobūdį ir turinį, būtina tiksliai apibrėžti socialinių tinklų atliekamas funkcijas⁵⁰. F. Passy tvirtina, jog socialiniai tinklai skirtingais momentais įsitraukdami į kolektyvinį veiksmą ir atlieka daugialypes funkcijas, iš kurių svarbiausios išskiriamos yra trys: socializacijos, struktūrinio prisijungimo bei sprendimą formuojanti⁵¹. Įsitraukę gana ankstyvoje dalyvavimo stadijoje, socialiniai tinklai atlieka socializacijos funkciją, pasireiškiančią asmenų, turinčių tam tikras normas, vertybes, susijusias su specifine protesto sritimi, įsiliejimu į kolektyvinį veiksmą⁵². Tai dažniausiai sietina su asmenų ankstesne socialine aplinka, padėjusia suformuoti tam tikras pažiūras, nuomones apie konkretų reiškinį. Socialiniai tinklai veikia kaip „socializacijos mechanizmas” suformuodamas mobilizacijos potencialą ir stiprindamas politinį supratimą apie svarstomą protesto problemą⁵³. Kaip pastebi F.Passy, socializacijos funkciją socialiniai tinklai gali atlikti, kai juose kartu veikdami asmenys perduoda reikšmes (tokias kaip simbolius, ritualus, naratyvus), formuojančias tapatybę ir veikėjų kognityvinius

---

⁴⁸ Harrison C. White, *Identity and Control: A Structural Theory of Social Action*, Princeton University Press, 67.

⁴⁹ Florence Passy, „ Social Networks Matter. But How ?” in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>, [Žiūrėta 2010 04 28].

⁵⁰ Florence Passy, Marco Giugni, „ Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements”, *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 1, Springer, 2001, 127. JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 10].

⁵¹ Florence Passy, „ Social Networks Matter. But How ?” in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>, [Žiūrėta 2010 04 28].

⁵² Ibid.,

⁵³ Florence Passy, Marco Giugni, „ Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements”, *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 1, Springer, 2001, 128. JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 10].

rėmus⁵⁴. Tuo tarpu struktūrinio prisijungimo vaidmenį socialiniai tinklai atlieka tarpininkaujant tarp asmenų, išitraukusių į socialinį judėjimą ir jų draugų, pažįstamų kaip potencialių dalyvių, kuriems atveriamą mobilizacijos galimybę ir įgalinimas politinę savimonę paversti veiksmu. F.Passy pabrėžia, jog struktūrinio prisijungimo funkcija įvyksta daug anksčiau negu būsiami dalyviai prisijungia prie socialinio judėjimo. Sprendimą formuojanti socialinių tinklų funkcija nurodo ryšį tarp individualių sprendimų ir socialinių ryšių, kai sprendimai prisijungti prie kolektyvinio veiksmo priklauso nuo kitų tinklo dalyvių⁵⁵. Apibendrinant šias tris funkcijas, galima teigti, jog tinklai yra svarbūs ne tik dėl to, kad jie suteikia asmenims terpę, kuri lengvina susitelkimą į socialinius judėjimus, bet ir todėl, kad jie yra „reikšmių apvaskalai“, gebantys sukurti reikšmių struktūrą apie būsimą asmens įsipareigojimą⁵⁶.

Asmenys, per socialinius tinklus išitraukę į socialinį judėjimą, jame veikia gana skirtingai. F.Passy išskiria tris individualaus dalyvavimo asmenų kategorijas: aukotojai (pasyvūs nariai, kurie finansiškai remia socialinį judėjimą ar organizaciją), šalininkai (nereguliariai veikiantys nariai) bei aktyvistai (reguliariai aktyvūs nariai)⁵⁷. Aukotojais laikytini fragmentiškai išitraukiantys į socialinius tinklus asmenys, panašiai kaip ir socialinio judėjimo šalininkai, todėl tarp šių dviejų asmenų kategorijų nėra ryškios skirties, kadangi abu asmenų tipai – tiek aukotojai, tiek ir šalininkai deklaruoja remiantys socialinį judėjimą ar organizaciją. Akcentuotina daugiau tai, jog aukotojai savo preferenciją teikia finansinei paramai, tuo tarpu šalininkai labiau pasisako už kolektyvinio veiksmo idėjų rėmimą ir įgyvendinimą, todėl abi šias asmenų kategorijas galima traktuoti kaip pasyvius rėmėjus (arba pasyvius dalyvius). Didesnis skirtumas pabrėžtinai tarp aukotojų, šalininkų ir aktyvistų,

---

⁵⁴ Florence Passy, „Social Networks Matter. But How ?” in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>, [Žiūrėta 2010 04 28].

⁵⁵ Florence Passy, Marco Giugni, „Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements”, *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 1, Springer, 2001, 130. JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 10].

⁵⁶ Florence Passy, „Social Networks Matter. But How ?” in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>, [Žiūrėta 2010 04 28].

⁵⁷ Florence Passy, „Social Networks Matter. But How ?” in „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>, [Žiūrėta 2010 04 28].

kadangi pastarieji išsiskiria savo veiklos intensyvumu, lemiančiu tolimesnę socialinio judėjimo ar organizacijos veiksmų kryptį.

1.3. 3. Socialinių ryšių tipai

Socialinius tinklus kaip dinamišką kolektyvinio veiksmo elementą dažniausiai jungia daugialypiai ryšiai, dalis jų suformuoja persidengiančią narystę, parodančią, jog asmenys tuo pačiu metu gali priklausyti kelioms skirtingoms socialinėms struktūroms (darbovietai, visuomeninei organizacijai, bendraminčių sambūriui). Tai parodo, įvairių grupių narystė judėjimo tinkluose nėra atomizuota, kadangi asmenys niekada neištraukia į judėjimą vienu pagrindu, bet beveik visada per santykinus kanalus (draugus, giminaičius, asociacijas)⁵⁸. Tokia persidengianti narystė gali inspiruoti asmenis įsitraukti į naujas dalyvavimo formas, nes daugialypiai ryšiai ir narystė atveria didesnes galimybes prieigai prie platesnių komunikacijos kanalų ir išteklių. Kaip pastebi patys mokslininkai, socialinių ryšių įvairovė gana skirtingai veikia socialinio judėjimo mobilizaciją. Siekiant nustatyti, kokie ryšiai labiausiai inspiruoja asmenis įsitraukti į socialinį judėjimą, būtina aiškiau apibrėžti socialinių ryšių dimensijas, kurių išskiriama paprastai šios: formalūs, neformalūs, stiprūs bei silpni ryšiai. Aiškios ryšių dimensijų definicijos leidžia nustatyti, kokie ryšiai aktyviausiai dalyvauja atliekant socializacijos, struktūrinio prisijungimo bei sprendimą formuojančios socialinių tinklų funkcijas.

1.3. 3.1. Neformalių vs. formalių ryšių veiksnys kolektyvinio veiksmo mobilizacijoje

Dalis tyrinėtojų, nagrinėjusių socialinio judėjimo susitelkimą, akcentavo neformalių ryšių svarbą. Neformalies ryšiams priskirtini tiek netiesioginiai, tiek ir tarpasmeniai veikėjų tarpusavio ryšiai. Tarpasmeniai ryšiai apibrėžiami kaip saitai, jungiantys šeimos narius, draugus, kaimynus, pažįstamus, kolegas. M.Diani požiūriu, būtent draugai, giminaičiai, kolegos ir kaimynai gali įtakoti asmens sprendimus įsitraukti į socialinį judėjimą ir jame

---

⁵⁸ Alberto Melucci, *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge : Cambridge University Press, 1999, 330.

dalyvauti, kadangi jie jau per ankstesnes tarpusavio bendravimo praktikas, pasitikėjimą gali ir geba tarpusavyje pasidalinti kolektyviniais įsipareigojimais⁵⁹. Neformalūs, tarpasmeniniai veikėjų ryšiai itin parankūs mobilizuoti gyventojus nepalankiomis nedemokratinio režimo sąlygomis, nes jie būdami gana adaptyvūs geriau prisitaiko veikti nepalankiame politiniame kontekste nei formalūs ryšiai. Tarpasmeniniais ryšiais susaistytos mažos patikimų ryšių tarp draugų ir kolegų salelės, anot Opp ir Gern, veikia kaip mobilizacijos priemonė⁶⁰. Panašios nuomonės laikosi ir M.Osa tarpasmeninius ryšius traktuodama kaip mikromobilizacijos struktūrą, skatinančią grupių susitelkimą ir naujų narių pritraukimą⁶¹. Neformalūs, tarpasmeniniai ryšiai palankūs masinio judėjimo susitelkimui dėl jau seniau išvystytų komunikacijos kanalų, gebėjimo keistis kolektyviniais ištekliais. Oliver linkęs iš visų tarpasmeninių ryšių išskirti kaimynystę, teigdamas, jog gyvenamoji vieta tam pačiame rajone yra viena geriausių dalyvavimo stimulų, sutelkiančių artimiausius draugus, giminaičius⁶². F.Passy ir M.Giugni pastebi, kad žmonės prisijungia prie kolektyvinio veiksmo daugiausia per tarpasmeninius ryšius, t.y. neoficialius tinklus⁶³. Ryšių svarba masiniam susitelkimui taip pat priklauso ir nuo ryšių tankumo: tikėtina, jog tankesniais ryšiais susaistyti asmenys greičiau įtrauks į kolektyvinį veiksmą, nei tie, kuriuos jungia gana reti tarpusavio saitai.

Formaliais ryšiais laikytini organizaciniai, tarporganizaciniai santykiai, kurie dažniausiai siejami su organizacija, darbovieta. Analizuojant formalių bei neformalių ryšių poveikį socialinio judėjimo susitelkimui, M. Diani ir Giovanni Lodi pabrėžia skirtumus tarp organizacinių saitų ir tarp neformalių tarpasmeninių ryšių, teigdami, jog pastarieji labiau palengvina asmenų mobilizaciją, nes jų bendro veiksmo praktikos jau buvo išvystytos

---

⁵⁹ Mario Diani, „Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: ‘From Metaphor to Substance’”, in *Social Movements and Networks*, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>> [žiūrėta 2009 03 10].

⁶⁰ Hajdeja Iglič, „Trust network and democratic transition“, Kn. Gabriel Badescu ir Eric M. Uslaner (sud.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. London, New York, 2003 10.

⁶¹ Maryjane Osa, „Solidarity and Contention. Networks of Polish Opposition“, University of Minnesota Press Minneapolis, London, 2003, 15.

⁶² Doug McAdam, Ronnelle Paulsen, „Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 3, The University of Chicago Press, 1993, 644, JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 01].

⁶³ Florence Passy, Marco Giugni, „Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements“, *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 1, Springer, 2001, 128. JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 10].

seniau⁶⁴. Šiam požiūriui kontrargumentuoja D. McAdam ir R. Paulsen tvirtinantys, jog asmenys, esantys kelių organizacijų nariais, efektyviau įsitraukia į kolektyvinį veiksmą, negu tie, kuri priklauso nedaugeliui organizacijų arba apskritai nesusaistyti ryšiais su jokia organizacija⁶⁵. Organizaciniai ryšiai tampa labiau reikšmingesni vėlesniam masinio judėjimo organizacijos koordinavimui, tuo tarpu neformalus ryšiai labiau palankūs pradinei susitelkimo stadijai. Žvelgiant struktūriškai, per organizacinius ryšius mobilizuojami tie nariai, kurie savo organizacijoje yra susaistyti su didžiausiu narių skaičiumi su kitais nariais, taip pat turėjusiais daugiausia saitų tame pačiame tinkle ir užėmusių centrinę padėtį⁶⁶. R.Gould analizuodamas neformalių ir formalių ryšių įtaką masiniam susitelkimui, tvirtina, jog efektyviausias susitelkimas į kolektyvinį veiksmą įvyksta tuomet, kai formalūs ryšiai persidengia su stipriais neformaliais saitais.

1.3.3. 2. Stiprių vs. silpnų ryšių vaidmuo masinėje mobilizacijoje

Mokslininkai pripažįsta, jog nuo ryšių pobūdžio priklauso kolektyvinės mobilizacijos efektyvumas. Asmenys tarpusavyje būna susaityti ne tik formaliais, neformaliais, bet ir stipriais arba silpnais tarpusavio ryšiais. Remiantis M.Granovetter koncepcija, silpnais ryšiais laikytini asmenų tarpusavio saitai su pažįstamais, kolegomis, tolimais giminaičiais, tuo tarpu stipriais ryšiais sujungti šeimos nariai, artimi draugai⁶⁷. Nagrinėjant stiprių ir silpnų ryšių skirtis ir jų įtaką socialinio judėjimo mobilizacijai, pastebima, jog silpni ryšiai suteikia asmeniui prieigą prie informacijos ir išteklių, pasiekiamų savoje socialinėje grupėje, o stiprūs ryšiai turi didesnę motyvaciją, siekiant paramos, tuo tarpu stiprių ryšių vaidmuo yra daugiau svarbus aiškianant asmens dalyvavimą socialiniuose judėjimuose, nes šie ryšiai asmenims suteikia pasitikėjimą⁶⁸. D. McAdam ir R. Paulsen pabrėžia, jog stiprūs ir tankūs

---

⁶⁴ Mario Diani, „Networks and Participation“, Kn. „The Blackwell Companion to Social Movements“, Blackwell, 2006, 343- 344.

⁶⁵ Doug McAdam, Ronnelle Paulsen, „Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 3, The University of Chicago Press, 1993, 644, JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 01].

⁶⁶ Mario Diani, „Networks and Participation“, Kn. „The Blackwell Companion to Social Movements“, Blackwell, 2006, 343- 344.

⁶⁷ Mark Granovetter, „The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited“, *Sociological Theory*, Vol. 1, 1983, 201.

⁶⁸ Mark Granovetter, 209.

tarpasmeniniai ryšiai asmenis skatina dalyvauti, išsklaidydami abejones dėl mobilizacijos⁶⁹. Lyginant ryšių pobūdį mikro ir makro integracijos lygmeniu, pastebima, jog makro integraciją sudarantys silpni ryšiai informaciją perduoda fragmentiškai, o mikro integracija pagrįsti stiprūs ryšiai reguliariai perduoda informaciją⁷⁰. Nepaisant to, M.Granovetter pastebi, jog efektyvesnė visuomenės integracija priklauso ne stiprių ryšių, nes šie fragmentuoja visuomenę į mažas grupes, bet nuo silpnų ryšių, sujungiančių suskaidytas grupes⁷¹. Tai įvyksta todėl, jog silpni ryšiai tęsiasi per artimų draugų grupes, nustatydami ryšius tarp grupių, todėl potencialūs nariai daugiau linkę prisijungti prie tokių pačių grupių, būti saistomi tokiais pačiais tarpusavio ryšiais, kaip ir grupių steigėjai⁷². Remiantis šia nuostata, galima teigti, jog grupės, suformuotos silpnų ryšių pagrindu, bus susietos su daugeliu narių, tuo tarpu stipriais ryšiais suformuotos grupės ar kitomis kolektyvinėmis struktūromis apims negausų narių skaičių.

---

⁶⁹ Doug McAdam, Ronnelle Paulsen, „Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 3, The University of Chicago Press, 1993, 644, JSTOR, [Žiūrėta 2010 04 01].

⁷⁰ Mark Granovetter, 220.

⁷¹ Mark Granovetter, 220.

⁷² Mark Granovetter, 220 – 225.

2. TINKLAVEIKOS METODOLOGINĖ PERSPEKTYVA TIRIANT SAJŪDĮ

2. 1. Socialinių tinklų metodologinė prieiga masinių judėjimų analizėje

Siekiant išsiaiškinti, kaip ir koku pagrindu susiformavo Sąjūdžio judėjimas Lietuvos periferijoje, darbe remiamasi socialinių tinklų perspektyva, kuri savo tyrimų vienetu laiko socialinę struktūrą, sudarytą iš daugybės veikėjų ir juos saistančių ryšių. Ši politinės sociologijos tyrimuose plačiai taikoma metodologinė prieiga analizuoja veikėjų elgesį, veikėjų tarpusavio ryšius, socialinių struktūrų jungtis bei struktūrų viduje vykstančius pokyčius, nes pati socialinių tinklų analizė yra pagrįsta abipusio santykio tarp asmens ir visuomenės koncepcija ir siekia paaiškinti kolektyvinius bruožus⁷³. Būtent dėl socialinių tinklų metodologinės prieigos gebėjimo tirti tiek individo (mikrosociologija nagrinėja asmenų sąveiką), tiek ir grupės lygmeniu (makrosociologija analizuoja grupių, sistemų sąveiką), sujungiant mikro makro intervalą, socialinė struktūra yra suvokiama tuo pačiu metu daug bendriau ir konkrečiau negu taikant struktūralistinę metodologiją⁷⁴. Socialinių tinklų analizės gebėjimas sujungti mikro ir makro lygmenis tampa parankus tirti Sąjūdžio susiformavimo atvejį, kur tiriamos iš dalies statiško pobūdžio tarpasmeninių ryšių struktūros, atsiradus palankioms galimybėms sparčiai įsiliesia į plataus masto dinamišką judėjimą. Giluminės priežastis, lėmusias socialinės struktūros vidinę kaitą, nustatantis santykių arba dar kitaip vadinamas socialinių ryšių metodas, skirtingai nuo pozicinio metodo koncentruojasi į tiek tiesiogines, tiek ir į netiesiogines veikėjus jungiančias sąsajas⁷⁵. Ryšių metodas parodo, jog labai stiprūs, tankūs ir santykinai atskiri socialiniai tinklai palengvina vienodų grupių ir stiprių kolektyvinių tapatybių atsiradimą, tuo tarpu silpni, netiesioginiai veikėjus jungiantys ryšiai tampa esminiai socialiniuose procesuose⁷⁶. Tiriant Sąjūdžio susiformavimą Šiaulių ir Trakų rajonuose, socialinių ryšių metodas parodo, ar masinis judėjimas išaugo ant seniau egzistavusių socialinių tinklų, leidžia nustatyti, kokie tarpusavio

---

⁷³ Eugenia Roldán Vera, Thomas Schupp, „Network Analysis in Comparative Social Sciences“, *Comparative Education*, 42 (3), 2006, 408, JSTOR [Žiūrėta 2010 05 06].

⁷⁴ Mustafa Emirbayer, Jeff Goodwin, „Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency“, *The American Journal of Sociology*, 99(6), 1994, 1418, JSTOR, [Žiūrėta 2010 05 03].

⁷⁵ Ibid., 1419.

⁷⁶ Ibid., 1419.

ryšiai buvo tarp veikėjų dar Sąjūdžio priešaušryje bei kokios tinklų savybės palengvino judėjimo atsiradimą.

Sąjūdžio susiformavimas periferijoje tiriamas trimis analizės pjūviais. Persidengiančiuose socialiniuose tinkluose susidariusi daugialypių ryšių sąveika atskleidžia, kaip skirtingo pobūdžio sujungti tinklai tampa ryšių indikatoriais tarp veikėjų, organizacijų ir įvykių⁷⁷. Norima nustatyti, kokių rūšių sąsajos ir kaip jų tarpusavio persidengimas padėjo formuotis socialiniam judėjimui periferijoje. Laiko dimensija parodo, kaip ilgainiui socialiniai tinklai evoliucionavo (plėtėsi arba susitraukė) ir kaip tie pokyčiai paveikė kolektyvinę veiklą, t.y. ar skatino kolektyvinį veiksma ar jį daugiau slopino⁷⁸. Šis analizės aspektas atskleis socialinės struktūros vidinę dinamiką, kurią įtakoja ne tik išoriniai aplinkos veiksniai, bet ir tinklo veikėjų vaidmuo. Pastarasis tyrimo pjūvis leis suvokti, kaip nuo tinklo veikėjų savybių, gebėjimų prieiti ir naudotis socialinio kapitalo ištekliais, priklauso socialinių tinklo ryšių konfigūracija. Taikant tinklo analizės įrankius, siekiama atsakyti į darbe iškeltus klausimus. Kokios priežastys paskatino gana greitą mikro tinklo susiformavimą periferijoje? Kokios politinės, socialinės ir kultūrinės aplinkybės lėmė sėkmingą visuomenės mobilizaciją Šiaulių ir Trakų rajonuose? Koks buvo abiejuose rajonuose gyventojų socialinio kapitalo lygis ir kaip jis įtakojo gyventojų įsitraukimą į Sąjūdžio veiklą?

2.2. Perestroikos laikų gamtosaugos ir paminklosaugos judėjimai Lietuvoje

Sovietų valdžia 5 dešimtmečius valdė pasitelkusi plačiai išvystytą represinį aparatą, slopinusį bet kokią galimą pasipriešinimą totalitarinei ideologijai. Bandžiusiems nepaklusti ir dalyvavusiems neginkluotoje antisovietinėje rezistencijoje buvo taikomas represinių priemonių arsenalas: įkalinimai, smurtas, grėsmė patekti į psichiatrinę ligoninę. Tokių „profilaktinių priemonių“ taikymas sukūrė baimės atmosferą, plačiai išsivyravusią žmonių tarpe. Baimė susilaukti represijų, netekti gerai apmokamo darbo, baimė dėl šeimos narių ateities skatino nemažai žmonių elgtis komformistiškai, tačiau atsirasdavo tokių, kurie negalėjo susitaikyti su sovietų valdžios skelbiamu melu, manipuliacijų naudojimu. Dalis jų

---

⁷⁷ Mario Diani, Diani „Networks and Participation“, Kn. , David A. Snow, Sarah A.Soule Hanspeter Kriesi (sud.) „The Blackwell Companion to Social Movements“, Blackwell, 2006, 351.

⁷⁸Ibid., 352.

įsiliedavo į aktyvią disidentinę, pagrindinę veiklą, platindami savilaidos būdu atsišaukimus prieš sovietinę valdžią, kita dalis žmonių susiburdavo į neformalias patikimų bendraminčių grupes, kuriose diskutuodavo antisovietinėmis temomis arba savita gyvenimo forma protestuodavo prieš tuometinę sistemą.

Galima daryti prielaidą, jog išrinkus Michailą Gorbačiovą naujuoju Komunistų partijos (KP) generaliniu sekretoriumi ir paskelbus „glasnost“ ir perestroikos kursą, dalis neformalių sambūrių iš kuliarinių pasitarimų nišos peraugo į neformalius judėjimus. Pastebima, kad neformalių visuomeninių judėjimų kūrimas – būdingas M.Gorbačiovo perestroikos reiškinys, greičiausiai M.Gorbačiovo komanda tokio įrankio griebėsi kaip priemonės, kuria būtų galima apeiti arba įveikti biurokratinio aparato priešinimąsi reformoms⁷⁹. Pasak Atgimimo laikotarpiu Lietuvoje viešėjusio Alfredo Ericho Senno, po ramia išorę, kurią užsienio respondentai matė [1988 m.] Vasario 16-ąją, telkėsi sprogstamojo pobūdžio judėjimas, kurį skatino palyginti naujas fenomenas Sovietų Sąjungos gyvenime – diskusijos, prasidėjusios tarp vadinamųjų neformalių bendrijų⁸⁰. Lietuvoje inteligentijos iniciatyva pradėjo steigtis neformalaus pobūdžio klubai, sambūriai, kėlę gamtosaugos, paminklosaugos problemas, nemaža dalis šių sambūrių narių prasidėjus Sąjūdžiui aktyviai įsitraukė į jo veiklą.

1986 – uosius galima laikyti paminklosauginio judėjimo pradžia, kurią inspiravo inteligentijos pastangos apginti sovietų valdžios nurodymu pradėtą griauti Tiltą gatvėje namą nr. 6, pavaizduotą M.Dobužinskio paveiksle ir vietoje jo įrengti automobilių stovėjimo aikštelę. Kaip teigė prie šios paminklosauginės akcijos aktyviai prisidėjęs V.Čepaitis, „atrodė, kad pasinaudojant perestroika galima kažką padaryti, nes tarybų valdžia buvo nusibodusi iki skausmo“⁸¹. Architektai, rašytojai, kompozitoriai, dailininkai, istorikai laiškais sovietinei valdžiai ir laikraščių redakcijoms, peticijomis, protestu sustabdė architektūrinio paminklo nugriovimą, nes kilęs paminklosauginis judėjimas sulaukė spaudos, ypač „Vakarinių naujienų“ paramos, žinios apie judėjimą pasiekė ir Maskvos spaudą⁸². Pasak V. Čepaičio „galbūt tas namas buvo riba, kai visuomenė pagaliau pasakė „gana“ valdžios

---

⁷⁹ Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, *Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki Kovo 11-osios*, XII t., I dalis, Baltos lankos, 45.

⁸⁰ Alfred Erich Senn, *Bundanti Lietuva*, Vilnius, 1992, 25.

⁸¹ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Tvermė, 2007, 17.

⁸² Bronislovas Genzelis, *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1999, 32.

siautėjimui“⁸³. Šis už Tiltu gatvėje namo išsaugojimo kovojęs judėjimas tapo sėkmingas dėl M.Gorbačiovo pradėtos viešumo politikos, kuri tapo patogiu saugikliu kultūros paveldo puoselėtojams, nes kaip teigė Bronislovas Genzelis: „kiekvieną progą galėjom sakyti, kad Lietuvos vadovai bijo viešumos ir tuo ignoruoja pertvarką“⁸⁴. Tačiau tuo laikotarpiu „vien pats kultūros paminklo griovimo pasipriešinimas jau buvo revoliucija, nes anksčiau vykusios paminklų gelbėjimo akcijos neiškildavo į viešumą“⁸⁵. Rezonansinį atgarsį įgavęs kultūros paveldą ginantis judėjimas neabejotinai suteikė stimulą kurtis paminklosauginiams klubams. Maždaug po metų, susiformavo dvi paminklosauginio judėjimo atšakos. 1987 m. pavasarį Vytauto Radžvilo ir Gintaro Songailos iniciatyva prie Lietuvos kultūros fondo įkurtas „Talkos“ klubas rengė ne tik diskusijas apie kultūros vertybių pažinimą, jų saugojimą, bet ir organizavo istorinio paveldo priežiūros akcijas, talkas Vilniaus, Trakų, Medininkų, Kernavės istoriniuose objektuose. „Talkos“ klubas savo nuostatuose skelbė, jog yra „savanoriška bendrija, kurios tikslas ne pavieniui, o bendromis jėgomis rūpintis kultūriniu palikimu“⁸⁶. Naglio Puteikio vadovaujamą Jaunimo paminklosaugos klubą iš pradžių sudarė trys bendraminčiai, tačiau gana greitai klubas subūręs daugiau Vilniaus universiteto studentų, organizavo Vilniaus Žemutinės pilies ir Kernavės archeologinės gyvenvietės gelbėjimo akcijas, VU istorijos kiemely leido sienlaikraštį, kultūros paveldo tematika bei talpino nuotraukas parodančias Vilniaus senamiesčio niokojimą.

Ekologija taip pat buvo viena iš naujų tik persitvarkymo epochoje leistų temų⁸⁷. 1986 m. įvykusi Černobylio katastrofa paskatino platesniame rate kalbėti apie Ignalinos trečiojo bloko statybą. Gyventojams nerimą kėlė sovietinės valdžios planai statyti naftos gręžinį D6 Kuršių mariose, susirūpinta Lietuvos upių tarša. 1987 m. studentai, mokslinių institutų darbuotojai susibūrė į „Santarvės“ draugiją, vėliau pavadintą „Žemyna“ (neformalus ekologinis klubas) viešai diskutavo dėl Ignalinos atominės jėgainės saugumo⁸⁸. „Talkos“ analogu tapo Kaune įsikūręs „Atgajos“ klubas Kaune vadovaujamas Sauliaus Griciaus

---

⁸³ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Tvermė, 2007, 16.

⁸⁴ Bronislovas Genzelis, *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1999, 60.

⁸⁵ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Tvermė, 2007, 16.

⁸⁶ Talkos klubo nuostatai patvirtinti 1987 08 10, *Talka: bendrijos Talka leidinys*, Vilnius, 1988 09 06, 1.

⁸⁷ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Tvermė, 2007, 19.

⁸⁸ Česlovas Bauža, *Kova dėl nepriklausomos demokratinės Lietuvos*, Kn. Arvydas Anušauskas et al., (sud.), *Lietuva 1940 – 1990*, Vilnius, 2002, 599.

kovojo prieš Nemuno užteršimą, rengęs viešas diskusijas, prisidėjo prie senamiesčio tyrimų, tvarkė apleistas architektūrines istorines vietas.

Nuo 1987 –ųjų veikė Lietuvos kultūros fondas, kuris kaip teigė Liudas Truska, nors ir buvo TSRS fondo padalinys, tačiau vadovaujamas Česlovo Kudabos, priminė neformalių grupių judėjimą, kur fondo tikslais buvo kiekviename Lietuvos kampelyje suburtos entuziastų grupelės, kurios turėjo rūpintis kultūros vertybėmis⁸⁹. Šio fondo iniciatyva pasirūpinta, kad būtų išsaugota šv. Mikalojaus, šv. Gertrūdos, Bernardinų, šv. Jurgio bažnyčios, pastatytas paminklas Steponui Dariui ir Stasiui Girėnui, tą pačių metų vasarą fondas finansavo festivalį „Roko maršas“ per Lietuvą⁹⁰.

Šie paminkloaugos ir gamtosaugos sambūrių židiniai, jų inspiruotos akcijos ir diskusijos aiškiai demonstravo santykiniai didesnes veiklos galimybes negu ligi tol buvo leidusi sovietinė sistema. Šie judėjimai, jų metu vykusios diskusijos tapo savidrašinimo proceso dalimi.

2.3. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio atsiradimą inspiravę veiksniai

M.Gorbačiovo „glasnost“ ir perestroikos politikos inspiruoti neformalūs judėjimai gvildeno konkrečias, netgi specifines problemas, tačiau jie nekėlė bendrų visai Lietuvai klausimų, kokius vėliau akcentavo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Šio masinio visuomeninio judėjimo atsiradimą skatino daugelio veiksnių samplaika.

Lietuvos politinės sąmonės brendimui neabejotinai reikšmingas buvo užsienio poveikis⁹¹, pasireiškęs konkrečiais veiksmais. JAV Valstybės sekretoriaus George P. Shultzo perduotas sveikinimas Lietuvos atstovui Vašingtone Stasiui Lozoraičiui Lietuvos 70 –ųjų metinių proga. 1988 vasario 11 d. JAV prezidentas R.Reaganas, remdamasis Kongreso rezoliucija, paskelbė Vasario 16 –ąją Lietuvos nepriklausomybės diena, pabrėždamas savo

---

⁸⁹ Liudas Truska, *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakos*, 1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujausių mokslinių tyrimų kontekste : mokslinių straipsnių rinkinys, 2006, Vilnius, 28.

⁹⁰ Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, *Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki Kovo 11-osios*, XII t., I dalis, Baltos lankos, 46.

⁹¹ Ibid., 66.

pritarimą laisvės ir nepriklausomybės siekiančioms tautoms⁹². Vėliau 32 JAV Senato nariai kreipėsi laišku į M.Gorbačiovą, prašydami nedrausti lietuviams ir estams minėti savo tautinės nepriklausomybės sukakčių⁹³. Vienas iš svarbesnių Vatikano žingsnių laikytinas popiežiaus Jono Pauliaus II – ojo sprendimas suteikti kardinolo titulą vysk. Vincentui Sladkevičiui. Toks Vatikano sprendimas neabejotinai liudijo, jog jis linkęs žiūrėti į Lietuvos bažnytinę organizaciją kaip į vieningą politiškai atgimstantį subjektą⁹⁴.

Lietuvos intelektualai, reaguodami į pradėtas permainas Maskvoje, palaipsniui patys ėmė aktyviau diskutuoti, reiškti savo susirūpinimą dėl lietuvių kalbos ir kultūros tolimesnės ateities. Inspiracijos kurti visuomeninį judėjimą Lietuvoje ėjo ne tik iš centro (Maskvos), bet ir iš kaimynės Estijos. Tą gan gerai parodė 1988 m. gegužės pabaigoje dviejų estų ekonomistų akademiko Michailo Bronšteino ir Ivaro Raigo vizitas Vilniuje, kurio metu jie „nedviprasmiškai agitavo Lietuvos intelektualus paremti Estiją (Liaudies frontą), organizuojant panašų judėjimą Lietuvoje“⁹⁵. Vienas svarbesnių akstinių prasiveržti ilgai gniaužtam visuomenės mobilizaciniam potencialui buvo sovietinės valdžios represinės struktūros silpniau koordinuota veikla slopinant visuomeninius susibūrimus.

Šie įvykiai neabejotinai lietuvius pastūmėjo imtis aktyvios veiklos. 1988 m. birželio 3 d. Mokslų akademijos susirinkime po ilgų diskusijų buvo išrinkta 35 narių Sąjūdžio Inicijatyvinė grupė, kuri inspiravo plataus dinamiško masinio judėjimo atsiradimą.

2.4. Socialinių tinklų analizės kokybiniai tyrimai Šiaulių ir Trakų rajonuose

Siekiant išsiaiškinti, kaip Sąjūdis kūrėsi periferijoje, buvo atlikti du kokybiniai tyrimai Šiaulių ir Trakų rajonuose. Šių vietovių pasirinkimą lėmė keletas priežasčių. Tuoj po Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įkūrimo 1988 birželio 3 – osios prasidėjo Sąjūdžio „žygis per Lietuvą“. Anksčiausiai Sąjūdis įsisteigė didžiuosiuose šalies miestuose 1988 06 10 Kaune,

⁹² Česlovas Bauža, „Kova dėl nepriklausomos demokratinės Lietuvos“, in Arvydas Anušauskas (sud.), *Lietuva 1940 – 1990*, Vilnius, 2007, 605.

⁹³ Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, *Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki Kovo 11- osios*, XII t., I dalis, Baltos lankos, 60.

⁹⁴ Ibid., 60.

⁹⁵ Virgilijus Čepaitis, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą nuo 1988 06 03 – 1990 03 11*, Tvermė, 2007, 29.

1988 07 10 Klaipėdoje, tuo tarpu periferijoje Sąjūdžio struktūrų formavimasis vyko skirtingai: vienuose miesteliuose ir rajonų centruose ganėtinai greitai, kituose vangiai. Apeliuojant į keletą aplinkybių tirti pasirinkti dviejų rajonų atvejai, kurių viename Sąjūdžio grupės susikūrė santykinai anksti (Trakų rajono atvejis), o kitame santykinai vėlai (Šiaulių rajono atvejis). Be to renkantis rajonus buvo atsižvelgta į jų nuotolį nuo centro.

2009 m. liepos 29 – rugpjūčio 2 d. VU TSPMI aš kartu su studentais bei su dėstytojais doc. dr. A. Ramonaite ir J. Kavaliauskaite Šiaulių rajone, Kuršėnuose, atlikome tyrimą „Sąjūdžio fenomenas: pilietinio judėjimo tinklaveikos studija“, kurio metu buvo apklausta 40 respondentų (6 jų apklausiau pati), priklausiusių Sąjūdžio vidinei organizacijai (Šiaulių rajono centrinės ligoninės, Kuršėnų I, III ir IV mokyklų, Pavenčių cukraus kombinato, Micaičių kolūkio rėmimo grupėms, Šiaulių rajono tarybai, Šiaulių rajono delegatai Sąjūdžio Steigiamajame Suvažiavime). Trakų rajone 2009 spalio 2 – lapkričio 30 d. mano pačios iniciatyva taip pat buvo atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu apklausta 10 aktyvių Trakų miesto iniciatyvinės grupės, Trakų miesto tarybos, Elektrėnų miesto iniciatyvinės grupės, Vievio miestelio iniciatyvinės grupės sąjūdiečių.

Respondentų atranka vyko remiantis turimais Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos ir rėmimo grupių sąrašais (apklausiant aktyviausius rėmimo grupių narius ir grupių rėmėjus), kadangi Sąjūdžio rėmimo grupėse buvo fiksuojama narystė, ką liudija ir Kuršėnų grupių sudaryti sąrašai⁹⁶. Aliekant kokybinį tyrimą Trakų rajone daugiausia buvo naudojamas „sniego gniūžtės“ metodas, kuris naudingas bandant pasiekti gyventojus, kurie yra nepasiekiami ar sunkiai surandami⁹⁷. Šis metodas parankus Trakų rajono Sąjūdžio atveju, nes tyrimo pradžioje nebuvo žinomi rėmimo grupių sąrašai, o remtasi tik fragmentiškomis žiniomis.

Empiriniam socialinių tinklų analizės tyrimui buvo surinkti trijų rūšių duomenys: 1) kokybinis interviu su aktyviais Sąjūdžio veikėjais; 2) sąjūdiečių sukaupta archyvinė medžiaga (rėmimo grupių sąrašai, vykdytos veiklos užrašai, Trakų miesto iniciatyvinė grupės steigėjo Romualdo Lanko knygos rankraštis apie Sąjūdį Trakų rajone; 3) Atgimimo laikotarpio platinama spauda „Sąjūdžio žinios“, Trakų rajone leistas „Spartuolis“

---

⁹⁶ Eglė Versekaitė (sud.), *Sąjūdis Šiaulių rajone, Šiauliai*, 2008, 31 – 47.

⁹⁷ William M.K. Trochim, Sampling, <<http://www.socialresearchmethods.net/kb/sampling.php>> [Žiūrėta 2010 04 30].

2.5. Sąjūdžio mikro tinklo matavimai

Analizuojant Sąjūdžio susiformavimo periferijoje aplinkybes, pirmiausia svarbu nustatyti, ar sąjūdiečiai buvo įsitraukę į anksčiau egzistavusius tinklus, t. y. ar jie priklausė neformaliems bendraminčių sambūriams, diskusijų klubams, rateliams. Ar jų gyvenamosiose vietovėse (Šiaulių ir Trakų rajonuose) veikė kokie nors neformalūs diskusijų klubai, vietos intelektualų susibūrimų vietos. Gauti tyrimo rezultatai padėjo atskleisti socialinio judėjimo atsiradimo priežastis bei pačios visuomenės gebėjimą organizuoti ankstesnių komunikacijos tinklų pagrindu. Pasak tyrinėtojų, socialinis judėjimas dažniausiai susiformuoja iš mažesnių vietinių kampanijų, kuriomis norima išspręsti kilusias problemas⁹⁸. Šios kampanijos paprastai kyla iš staigaus vienos ar kelių grupių pakartotinių veiksmų proveržio. Kokybinio interviu metu abiejuose rajonuose respondentų klausama, ar jie priklausė neformaliai organizacijai ar grupei iki Sąjūdžio įsikūrimo (1988 06 03). Respondentams atsakius teigiamai, siekiama detalizuoti anksčiau egzistavusius tinklus, todėl respondentų buvo teirautasi, kokio pobūdžio neformaliai grupei jie priklausė ir kas juos paskatino įsitraukti į neformalų bendraminčių sambūrį. Sąjūdiečių atsakymai į šiuos klausimus tampo indikatoriais, parodančiais, ar Sąjūdis susikūrė ant anksčiau egzistavusių neformalių socialinių tinklų pagrindo. Mikro tinklo branduolys buvo identifikuojamas respondentų klausiant, kurie sąjūdiečiai buvo svarbiausi Šiaulių ir Trakų rajonuose. Dažniausiai respondentų įvardinti asmenys buvo laikomi Sąjūdžio branduoliu rajono lygmeniu. Daugialypiai ryšių sąveika buvo tiriama respondentų teiraujantis, kokiu pagrindu Trakų ir Šiaulių rajonuose kūrėsi rėmimo grupės. Atsakymai nurodė, kokia persidengiančia naryste su kitomis organizacijomis, grupėmis sąjūdiečiai buvo susaistyti. Siekiant nustatyti, kaip ir kada plėtėsi mikro tinklas, respondentų buvo klausama, kaip jie masindavo žmones, kodėl jie patys įsitraukė į Sąjūdžio veiklą. Respondentų atsakymai padėjo išsiaiškinti, kokie motyvai paskatino žmones tapti Sąjūdžio nariais bei suprasti, kaip buvo plečiamas Sąjūdžio mikro tinklas periferijoje.

---

⁹⁸ Pamela E. Oliver, Daniel J. Myers, „ Networks, Diffusion, and Cycles of Collective Action”, „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, <
<http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/politicalscience/9780199251780/toc.html>> [žiūrėta 2009 12 10].

Vienas esminių susitelkimo stimulų yra tarpusavio pasitikėjimas, kurio lygį atskleidė respondentų atsakymai į pateiktus klausimus: Ar sąjūdiečiai pasitikėjo vieni kitais? Ar Sąjūdžiui pradėjus aktyvią veiklą visgi buvo laikomasi gana atsargios pozicijos? Tarpasmeninio pasitikėjimo indikatorius parodė, kaip sovietinio režimo sąlygomis gali ir geba egzistuoti, juolab, jog šis nedemokratinis kontekstas nebuvo palanki terpė pasitikėjimui vystytis.

Socialinių ryšių tipus gana gerai atspindėjo sąjūdiečių nurodyti bendražygiai, su kuriais jie daugiausiai kartu veikė. Kai kurie respondentai atsakydami paprastai nurodė, kokie ryšiai juos sieja su įvardintais bendražygiais. Tai padėjo nustatyti, kurie sąjūdiečiai tapusavyje buvo susaistyti neformaliais, formaliais, silpnais arba stipriais ryšiais. Nurodyti aktyviausiai veikę sąjūdiečiai padėjo nustatyti vidinę rėmimo grupių dinamiką, nes jie buvo pagrindiniai kolektyvinio veiksmo inspiratoriai, gebėję sutelkti savo bendraminčius.

3. SAJŪDŽIO MIKRO TINKLŲ REKONSTRUKCIJA TRAKŲ IR ŠIAULIŲ RAJONUOSE

3.1. Sajūdžio priešaušrio visuomeninė struktūra Šiaulių ir Trakų rajonuose

Sovietmečiu dėl nedemokratinio režimo vykdytos totalitarinės visuomenės kontrolės buvo siauras visuomeninių organizacijų organizacijų spektras. Daugiausiai veikė sovietinę ideologiją propaguojančios organizacijos. Prasidėjus M.Gorbačiovo perestroikai palaipsniui pradėjo steigtis gamtosagos, žaliųjų, kraštotyrininkų klubai. Tačiau Šiaulių ir Trakų rajonuose pastebima, jog žmonės iki Sajūdžio susikūrimo daugiau priklausė chorams, dalyvavo sporto organizacijų veikloje, priklausė profesinėms sąjungoms. Kaip pastebi kuršėnietis Vaidas Bondzinskas sovietmečiu, buvo pionieriai, komjaunimas, komunistų partija, profsąjungos viskas. Daugiau visokių visuomeninių organizacijų veikla nebuvo vykdoma, <...>. Chorai, dramos būreliai būdavo įmonėse⁹⁹. Panašiai teigė ir R.Lankas akcentuodamas sovietmečiu Trakų rajone nebuvimą visuomeninių organizacijų, išskyrus profesines sąjungas, sporto draugijas, moksleivių būrelius, choras. Pastebima, jog tiek Šiaulių, tiek ir Trakų rajonuose neveikė gamtosagos ar žaliųjų klubai, nesibūrė žygeiviai ar kraštotyrininkai. Nors Šiaulių mieste jau 1988 – ūjų veikė gamtos ir kultūros paminklų apsaugos klubas „Aukuras“, tačiau Šiaulių rajono gyventojai į jo veiklą neįsitraukė. Šiaulių ir Trakų rajonų žmonės nesusibūrė į tautodailės, amatų, folkloro klubai. Neįsitraukimas į šiuos visuomeninius sambūrius skatino žmonių pasyvumą, veikiausiai dėl neideologizuotų visuomeninių organizacijų nebuvimas Šiaulių ir Trakų rajonuose veikiausiai žmones ir paskatino burtis į neformalius bendraminčių sambūrius.

---

⁹⁹ Vaidas Bondzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

3.2. Neformalių anksčiau egzistavusių tinklų užuomazgos Trakų ir Šiaulių rajonuose

Šiaulių ir Trakų rajonuose kokybinio interviu metu nemaža dalis respondentų teigė dar Sąjūdžio priešaušryje dalyvavę neformaliose diskusijose tarp draugų, bendraminčių. Pastebima, jog daugiausia į anksčiau egzistavusius tinklus buvo įsitraukę asmenys, vėliau Sąjūdžiui kuriantis sudarę jo struktūrinį branduolį. Gana aiškiai tai atsispindi Trakų rajono Sąjūdžio steigimosi atveju. Pasak Sąjūdžio Trakuose iniciatoriaus Romualdo Lanko, jo „bute Trakuose, Vienuolyno g. 3-5, rinkdavosi aktyvesni žmonės, kuriems rūpėjo išsaugoti kultūros vertybes. Tai Birutė Lisauskaitė, Kęstutis Baravykas, vėliau prisijungė Algimantas Stankevičius ir kiti. Galima sakyti, kad tai pirma neoficiali grupė, kuri pirmoji 1987-1988 metais viešai pradėjo kelti kultūros paveldo, kultūros paminklų išsaugojimo Trakuose problemas“¹⁰⁰. Šio Trakų neformaliaus sambūrio narė archeologė B.Lisauskaitė studijų metais priklausė neformaliajam Jaunimo paminklosaugos klubui, kuris nuo 1986 m rudens veikė VU Istorijos fakultete¹⁰¹. Anot respondentės, būtent dalyvavimas šiame klube ją inspiravo spręsti kultūros paveldo klausimus kartu su dviem bendraminčiais R.Lanku ir K.Baravyku. B.Lisauskaitės buvimas dviejuose neformaliuose sambūriuose gana aiškiai parodo neformalių ryšių persidengimą, kuris tampa aktyvaus dalyvavimo katalizatoriumi sprendžiant bendras problemas. Kadangi neformalios grupės susiformavimas sustiprino tarpusavio solidarumo jausmą. Restauratorius K.Baravykas teigė, jog neformalios grupės buvimas reiškė, „kad ne vieni tyruose mes“¹⁰². Šios neformalios grupės veiklą apėmė apsikeitimas informacija (dažniausiai tai buvo žinios apie naujas statybas unikalių architektūrinių paminklų vietoje, Trakų ežerų pakrantėse), rašomi straipsniai į „Spartuolį“, dalyvavimas diskusijose su vietiniais partinės valdžios atstovais aktualiais Trakų istorijos ir kultūros klausimais). R.Lankas savo prisiminimuose pabrėžė, jog „ne viename susitikime viešai kartu su B.Lisauskaite bei K.Baravyku raginame, kad būtų sustabdytas paminklo – Skaisčiausios Dievo motinos gimimo vienuolyno ir cerkvės kalvos užstatymas kotedžais. Reakcijos jokios, Sąjūdžio dar nebuvo. 1988m. balandžio 12 d. Trakų kultūros rūmuose prasidėjo svarstymai, diskusijos dėl naujo Trakų miesto perspektyvinio plano“¹⁰³. K.Baravykas pabrėžė, jog vyko žmonių savivaliavimas, nesiskaitant su architektūros ir

¹⁰⁰ Romualdas Lankas, „Trakų rajono Sąjūdžio istorija“, Knygos rankraštis. 2008, 29.

¹⁰¹ Birutė Lisauskaitė, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 19 d.

¹⁰² Kęstutis Baravykas, interviu su autoriumi, Vilnius 2009 spalio 12 d.

¹⁰³ Romualdas Lankas, „Trakų rajono Sąjūdžio istorija“, Knygos rankraštis. 2008, 28.

restaravimo dėsniais, kurie Trakuose yra skaudūs¹⁰⁴. Būtent paminklosauginės ir ekologinės problemos paskatino žmones burtis bendrai veiklai. 1988m. gegužės 26 d. „Spartuolio“ laikraščio redakcijos surengtame Trakų socialinių ir ekologinių problemų viešose diskusijose R.Lankas teigė: „mūsų ežerai agonijoje! Jiems išsaugoti verčia organizuoti neformalias grupes, spręsti ekologijos klausimą“¹⁰⁵.

Trakų rajono Vievio paukštyno elektrošaltkalvis Juozas Janonis teigė, jog „dar prieš įsikuriant Sajūdžiui, 1988 m. pradžioje <...> jau pradėjo rinktis po truputį grupelė žmonių Vilniuje „Žinija“ ten organizuodavo tuos susitikimus, tarp kitko ten dalyvaudavo Saulius Macaitis kaip komjaunimo atstovas, kiti ir vykdavo tokios diskusijos apie Lietuvos ateitį. <...> teko ir man dalyvauti keliose tokiose. Įdomu buvo, dar dar ir pasiginčydavom tenai, kaip ten daugmaž ten Lietuva, kaip čia ta pertvarka, kada jinai ateis, bet tai buvo tokia kaip ir įžanginė šita žmonių sąmonės pajudėjimas, jau jis kužkur tai vyko pradėjo žmonės po truputį galvoti“¹⁰⁶. J.Janonio bendradarbis ir bičiulis Raimondas Rimvydas Survila taip pat dar iki 1988 -ųjų buvo dalyvavęs „Vilniuje susirinkimuose įvairiuose, ten Gaublio klubas toks buvo ir kita, įvairių institutų, mokslininkų įvairios konferencijos, kurios ten slėpėsi po aplinkosaugos, istoriniais, tokiom iškabom, bet praktiškai ten žmonės gana drąsiai nueidavo toliau“¹⁰⁷. Jam pačiam teko dalyvauti siaurame draugų rate, diskutuoti apie aplinkos naikinimą, apie kalbos įteisinimą¹⁰⁸. R.R.Survila prisiminė, jog dar prieš įkuriant Sajūdžio rėmimo grupę Vievio paukštyne tarpusavyje vyko neformalios diskusijos tarp bendraminčių. Jis teigė: „Vievio paukštyne taip pat sekėm tuos įvykius [prasidėjusią *perestroiką*] ir visą laiką 20 – 30 žmonių, ten dirbo apie 700 žmonių, jau taip 20 – 30 žmonių susirinkdavom, diskutuodavom, kalbėdavom, svajodavom. Matėme, kad šita sistema, šita santvarka, šita valdžia bankrutuoja. Tai daugiausia diskusijos nukrypėdavo į tai, kas ne taip, ką galima padaryti“¹⁰⁹.

Pastebima, jog Trakų rajone žmonės būrėsi į neformalias grupeles, išitraukdavo į sambūrius dėl vietos problemų arba dalyvaudami Vilniuje organizuojamuose neoficialiuose

---

¹⁰⁴ Kęstutis Baravykas, interviu su autoriumi, Vilnius 2009 spalio 12 d.

¹⁰⁵ Joana Katinienė, Rasa Neverienė, Edmundas Juodviršis, Juozas Vercinkevičius, „Trakai – 1988: socialinės problemos“, *Spartuolis*, 1988 birželio 2 d., 2.

¹⁰⁶ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹⁰⁷ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹⁰⁸ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹⁰⁹ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

diskusijų klubuose. Tuo tarpu Šiaulių rajone į neformaliose grupėse žmonės kalbėdavo daugiau bendro pobūdžio temomis. Drašučių devynmetės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Kazimiera Arust teigė, kad dar iki Sąjūdžio įsteigimo Šiaulių rajone „savo būrely bendraminčių tai pasišnekėdavom, jeigu taip sakyt – grubiai pakeikdavom valdžią.“¹¹⁰. Neformalios diskusijos, bendraminčių parama veikiausiai ir paskatino ją 1988 m. rugpjūčio pabaigoje Šiaulių rajone vykusioje mokytojų konferencijoje drąsiai ir patriotiškai pasisakyti, sukeldama mokytojų ovacijas¹¹¹. Adomas Danilaitis būdamas tremtyje priklausė religinės pakraipos Eucharistijos bičiulių sąjūdžiui, o sugrįžęs į Lietuvą tęsė pagrindinės organizacijos veiklą Pavenčių cukraus kombinato kambarėlyje, kur platino „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“.

Neformaliais ryšiais susaistyti žmonių sambūriai abiem atvejais buvo daugiau statiško pobūdžio, išskyrus R.Lanko, B.Lisauskaitės ir K.Baravyko neformalią grupę, kuri aktyviau ėmė reikštis Vilniuje įsikūrus Sąjūdžio iniciatyvinei grupei. Vieną ryškiausių šios grupės aktyvios veiklos akcentų laikytinas 1988 birželio 21 d. pirmasis Sąjūdžio (Iniciatyvinės grupės narių Gintaro Songailos, Artūro Skučo, Alvydo Medalinsko ir Zigmo Vaišvilos) surengtas nesankcionuotas mitingas su šūkiu: „Gelbėkime Trakus“. Sąjūdžio Iniciatyvinės grupės narys Romualdas Ozolas savo dienoraštyje prisimena, „kaip 1988 m. birželio 16 d. R. Lankas prašė padėti apsaugoti Vytauto bažnyčios pamatus Trakuose <...>, niekas negali padėti, padėkit jūs“¹¹². Susirinkusiųjų (kaip teigiama jų buvo apie 500) R.Lankas prašė padėti sustabdyti Trakų architektūros ir archeologijos paminklų niokojimą, jau daug metų vykdomą vietos valdžios¹¹³. Po šio mitingo į Trakus buvo atvykusi didelė delegacija iš partijos komiteto apžiūrėti statybų ir po kurio laiko statybos buvo sustabdytos. Trakų neformalios grupės dalyvavimas nesankcionuotame Sąjūdžio mitinge bei pasiektos pergalės prieš vietinės nomenklatūros savivalę, parodė aktyvaus kolektyvinio veiksmo užuomazgas, kai iš gana statiškos struktūros neformali grupė tapo dinamiška.

---

¹¹⁰ Kazimiera Arust, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

¹¹¹ Eglė Verseckaitė (sud.), *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, 7.

¹¹² Romualdas Ozolas, *Žvaigždės blėsta auštant. Sugyvenimai, arba 1987 – 1990 metų dienoraščių puslapiai*, Vilnius, 2007. 255.

¹¹³ Sąjūdžio žinios Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio leidinys, Nr. 3, 1988 06 28.

3. 3. Sąjūdžio mikro tinklo susikūrimas Trakų ir Šiaulių rajonuose

Vieną svarbiausių „impulsų organizuotis“ Sąjūdžiui susiformuoti periferijoje suteikė masiniai mitingai Vilniuje – delegatų palydėtovės į XIX partinę konferenciją ir ypač „sutiktuvių mitingas Vingio parke“¹¹⁴. Šią išvalgą paliudija pirmosios oficialios Sąjūdžio rėmimo grupės Trakų rajone, Vievio paukštyne, įkūrimo pavyzdys. Kaip teigė vienas jos steigėjų J. Janonis, dalyvavęs liepos 9 – osios mitinge Vingio parke „grįžom su pakilia nuotaika, tokie pilni įspūdžių tai buvo šeštadienis, <...> ir pirmadienį, <...>, atėjus į darbą man kirbėjo mintis, kad kažką reikia daryti ir čia nu, negalima vien tik į Vilnių važinėti“¹¹⁵. Gana panašiai liepos 9 osios mitingo reikšmę nurodė ir R.R.Survila pabrėžęs, jog „kai Vilniuje atsirado žmonių, kurie buvo tam tikri funkcionieriai Sąjūdžio, su kuriais galima buvo kalbėtis, ir tartis, ir jungtis, tuo pat metu iš pat pradžių mes tuos kontaktus nustatėm ir po vienu iš didžiųjų pirmųjų mitingų, nutarėm grįžę namo sekančią dieną <...>, nutarėm paukštyne įkurti grupę. Janonis, aš surinkom tuos gi žmonės, kuriuos žinojom, kad su jais galima kalbėtis“¹¹⁶ [čia apie jų 20 – 30 asmenų neformalų ratelį, su kuriais anksčiau diskutuodavo]. J.Janonio ir R.R.Survilos iniciatyva Vievio paukštyne liepos 11 d. buvo suorganizuotas steigiamasis susirinkimas, kurime išrinkta 25 narių pirmoji Trakų rajone oficiali Sąjūdžio rėmimo grupė. Šis Vievio paukštyno rėmimo grupės susikūrimo atvejis gana aiškiai parodo, kad steigiant grupę buvo panaudoti ankstesnių neformalių tinklių užuomazgos, panašiai vyko pačiuose Trakuose, anot R.Lanko, neoficiali Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, pradėjusi veikti 1988 birželio 21 d., susikūrė neformalios paminklosauginės grupės pagrindu¹¹⁷. Tie patys trys asmenys R.Lankas, B.Lisauskaitė ir K.Baravykas priklausė ne tik Trakų miesto iniciatyvinei grupei, bet ir Trakų miesto tarybai. emiantis Č.Laurinavičiaus ir V.Sirutavičiaus mokslinėje studijoje išskirtais pirmųjų Sąjūdžio grupių kūrimosi „scenarijais“: aktyvumą rodė Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai arba Sąjūdžio rėmimo grupės atsiradavo spontaniškai – „iš apačios“¹¹⁸, Trakų neoficiali Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įsisteigimas priskirtinas pastarajam „scenarijui“. Ši „iš apačios“

¹¹⁴ Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, „Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios“, XII t., I dalis, Baltos lankos, 111 – 112.

¹¹⁵ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹¹⁶ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹¹⁷ Romualdas Lankas, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 30 d.

¹¹⁸ Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, „Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios“, XII t., I dalis, Baltos lankos, 2008, 111.

kūrimaši veikiausiai paskatino Trakuose jau daugelį metų vyravusios paminklosauginės problemos.

Šiaulių rajone, Kuršėnuose, žmonės irgi jau buvo girdėję apie Sąjūdį. Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A.Verseckas teigė, 1988-ais metais dalyvavęs Vilniuje per vasaros atostogas visą mėnesį trukusiuose informatikų mokytojų kursuose, kuriuos dėstęs Viktoras Dagys padiktavo visus Sąjūdžio telefonus ir pranešė apie vyksiantį liepos 9 d. mitingą Vingio parke. Šiame mitinge dalyvavo A.Verseckas. Gydytoja Nijolė Miniotienė prisimena: „pirmajame Sąjūdžio šitame, <...>, Sąjūdžio gimimo diena birželio 3 – čia, aš kaip tik dalyvavau, kada Kaušpėda (s) vedė, pačiam pirmajame. Taip, Kaune, atsitiktinai atsidūriau. Ir aišku, kai pamačiau trispalvę, tai buvau siaubingai atrodė sukręsta, nes atrodė, kur mane atvedė”¹¹⁹. Tačiau nepaisant kai kurių kuršėniškių dalyvavimo liepos 9 d. mitinge Vingio parke bei liepos 26 d. Šiaulių mieste susikūrusios Sąjūdžio iniciatyvinės grupės, Šiaulių rajone Sąjūdį kurti buvo delsiama iki pat 1988 spalio 3 d. Šį gana vėlyvą Sąjūdžio įsisteigimą Šiaulių rajone patys sąjūdiečiai aiškina skirtingai. Buvęs Micaičių kolūkio vyr.inžinierius Vaidas Bondzinskas apeliuoja į tai, jog pas juos gana stagnacinis rajonas. Jis pabrėžia, jog Sąjūdis pirmiausia prasidėjo Vilniuje ir ta banga, kol atėjo iki rajono, tam tikras laiko tarpas praėjo, <...> nebuvo gal tokių žmonių, kurie imtųsi tos iniciatyvos, <...>, organizuoti čia veiklą tą Sąjūdžio veiklą vietoje ir yra sunku išjudinti žmones¹²⁰. Anot Kuršėnų L.Ivinskio gimnazijos (anuomet Kuršėnų IV- osios vidurinės mokyklos) mokytojo A.Versecko, Sąjūdžio kūrimasis užtruko, nes tuo metu dar vyravo baimės atmosfera, be to vasarą mokytojams atostogos. A.Versecakas prisimena, jog grįžęs iš atostogų, ieškojo, kur čia Sąjūdis jau įsikūręs, tikėjosi, bet jo nebuvo¹²¹. Tuo tarpu J.Janonis ir R.R.Survila Vievėje greit įsteigė Sąjūdžio grupę, nes jau seniau buvo išitraukę į anksčiau egzistavusių tinklų užuomazgas (diskusijų klubai Vilniuje, darbovietėje), tuo tarpu A.Verseckas bei kiti kuršėniškiai dalyvavę Sąjūdžio mitinguose delė greičiausiai dėl to, kad nebuvo susaistyti anksčiau egzistavusiais vietos problemos ryšiais ir neturėjo sukaupto pakankamo socialinio kapitalo. Nesulaukęs Šiaulių rajono gyventojų bandymų įkurti Sąjūdį, A.Verseckas pats ėmėsi iniciatyvos, kadangi dalyvaudamas liepos 9 d. mitinge Vingio parke, kaip jis pats teigė, jau buvo „pajautęs tą Sąjūdžio..jam atrodė, kad dvejoti negalima, nes nu kaip čia, kaip

¹¹⁹ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹²⁰ Vaidas Bondzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹²¹ Arvydas Verseckas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

čia Kuršėnai gyveno be jo”. Jis teigė: „, pradėjom ieškoti, nuvažiuom į Šiaulius, kadangi Šiauliuose jau buvo Sąjūdis, paklausėm, kaip reikėtų įkurti, mes gi net nežinojom, kaip tai, nu kaip jisai prasideda, neturėjom supratimo, sužinojom, kaip tai galima padaryti, sužinojom, kad reikia kažkokį tai gyventojų susirinkimą skelbti, ten geriausia išrinkti tarybą tame gyventojų susirinkime, tai rugsėjo mėnesį kažkaip tai tie žmonės, vieni kitiems perduodami, susirinko taip, nežinau, kiek tų žmonių buvo, Kuršėnų miesto tuo metu vykdomojo komiteto salėje, <...> ir aptarėm tada jau konkrečius aptarėm reikalus: kurią dieną kviečiam, kaip kviečiam, kas ką dirbam”¹²².

Galima daryti prielaidą, jog Šiaulių rajono Sąjūdžio įsikūrimui itin didelės svarbos nuotolis nuo centro, t.y. Šiaulių neturėjo, veikiausiai centras buvo reikšmingas praktinio veikimo/instrukcinio požiūriu. A.Versecko kolega mokytojas Arūnas Jakelaitis teigė, jog „mokykloj kolegų buvo su kuriais, bendraminčiai, su kuriais pakalbėdavom ir sužinojau, kadangi sekiau tą informaciją, sužinojau, kad Šiauliuose vyksta Sąjūdžio grupių susirinkimai, nu ir prikalbinau kolegas (A.Versecką, Romualdą Putniką ir Bronių Jacikevičių), kad nuvažiuokim, pasižiūrėkim, kad kažką ... kadangi čia nieko nevyksta, pradžiai pasižiūrėti, kas ten kaip darosi ir <...> čia darykim”¹²³. Radikaliomis savo pažiūromis pagarsėjusio Rimo Krikščiūno (anuomet buvusio Pavenčių cukraus kombinato darbininko) teigimu, Šiauliai (centras) norėjo, kad kurtus periferijoje organizacija, tai „mes apsitarėm, kaip reikėtų susijungti, kaip Kuršėnuose padaryti Sąjūdį pas mane viršuj va čia antram, antram aukšte, na o jau prieš tai <...> turėjau bendraminčių cukraus fabrike, atsirado medikų grupė, atsirado mokytojų grupė, nu ir sutarėm, kad susijungt visi į krūvą, sueitų į vieną salę ir ta ruoštis konferencijai, kad įkurti juridiskai Sąjūdį”¹²⁴. Tuometinė rajono valdžia iš mitingo organizatorių pareikalavo susimokėti už Kuršėnų kultūros salę¹²⁵. Gydytojas P.Andriuškevičius prisimenė, kaip jis surengė kolegų gydytojų susirinkimą, kuriame pranešė, kad ruošiamas Sąjūdžio įkūrimas Kuršėnuose <...> ir kad norima išsinuomoti Kultūros namuose salę, už kurią reikia sumokėti du šimtus aštuoniasdešimt rublių. Dar jam nebaigus

---

¹²² Arvydas Verseckas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

¹²³ Arūnas Jakelaitis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 30 d.

¹²⁴ Rimas Krikščiūnas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹²⁵ Eglė Verseckaitė (sud.), *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, 16.

sakyti, visi medikai labai greitai sudėjo tuos pinigus tai salei išnuomoti¹²⁶. Šis medikų poelgis gana aiškiai parodo jų subrendusį poreikį įsitraukti į Sąjūdžio judėjimą.

Rinkimai į Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą vyko panašiu principu kaip ir visoje Lietuvoje. Pasak V. Bondzinsko: „žmonės buvo siūlomi, <...> galėjo siūlyti bet kas, reiškia, visi galėjo siūlyti, o buvo siūlomi nu bent kiek žmonės, kurie žinomi, reiškia. Tai, kai pradėjo tą Sąjūdžio rajono tarybą rinkti, kai pradėjo siūlyt žmones¹²⁷. Šiaulių rajono Sąjūdžio įkūrimu laikytina spalio 3 d. Galima daryti prielaidą, jog vienas iš akstinių steigti Sąjūdį Šiaulių rajone buvo artėjantis Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas 1988 spalio 22 – 23 d. Nenoras likti nuošalyje ir siūsti savo rajono delegatus. R.Lanko teigimu, labai buvo didelis ažiotažas prieš suvažiavimą, daug kas norėjo papulti į suvažiavimą¹²⁸. Skirtingai nuo Trakų rajono, kur pirmiausia buvo įsteigtos rėmimo ir iniciatyvinė grupės, Šiaulių rajone, Kuršėnų miesto Kultūros namuose, steigiamajame susirinkime pirmiausia buvo išrinkta 15 narių tarybą ir tik vėliau pradėtos kurti rėmimo grupės. Tarybos išrinkimas anksčiau už rėmimo grupių greičiausia buvo dėl to, jog kuršėniškiai atsižvelgė į Šiaulių sąjūdiečių jiems pateiktas rekomendacijas.

Šiaulių rajone taip pat pastebima mažesnė anksčiau egzistavusių tinklų užuomazgų reikšmė veikiausiai lėmusi gana vėlyvą Sąjūdžio susikūrimą. Į Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą buvo išrinkta K.Arust, priklausiusi bendraminčių rateliui. Šiaulių rajono centrinės ligoninės chirurgas Pranas Andriuškevičius pasžymėjo, jog steigiant Sąjūdžio tarybą daug mokytojų buvo, buvo keli medikai, bet pradžia, kaip mes ten susirinkom, tai tiesiog vieni nuo kitų. Tiesiog pažįstami“¹²⁹. Toks pažįstamų ratas neabejotinai parodo buvusią tarpusavio neformalių ryšių sąveiką. Pastebima, jog gana anksti Trakų rajone Sąjūdis susikūrė ant seniau egzistavusių vietos problemos neformalių tinklų užuomazgų pagrindo.

---

¹²⁶ Pranas Andriuškevičius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹²⁷ Vaidas Bondzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹²⁸ Romualdas Lankas, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 30 d.

¹²⁹ Pranas Andriuškevičius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

3.3.1. Sąjūdiečių vaidmenys mikro tinkle

Mikro tinklų lyderiais pradiniam Sąjūdžio susiformavimo etape buvo rėmimo grupių, rajonų tarybų iniciatoriai, savo pasitikėjimu ir organizaciniais gabumais gana greitai sutelkę bendraminčius, remiančius Sąjūdžio paskelbtas idėjas. Šiaulių rajono Sąjūdžio mikro tinklo centrine figūra laikomas Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas. Pasak V. Bondzinsko, „iš tikrųjų nenoriu kažkaip sureikšminti, bet manau, kad jeigu ne pono Versecko čia iniciatyva, vargu ar būtų atsiradęs, nu gal būtų atsiradęs, aš nenoriu teigti taip, bet daugeliu asmeniškai prisidėjo ir jisai, čia visą tą reikalą išjudinti“¹³⁰. P. Andriuškevičius taip pat pabrėžė A. Versecko vaidmenį Sąjūdžio atsiradimui Šiaulių rajone, teigdamas, jog „A. Verseckas mums ir davė apie tą Sąjūdį tokią platesnę informaciją, jos tikslus, kas vyksta Vilniuj, kas vyksta kituose miestuose, man atrodo minėjo jis tada ir Estiją jis dar, kad ten daroma pradžia“¹³¹. A. Versecką sąjūdiečiai (mikro tinklo nariai) laikė pagrindiniu tarpininku tarp centro (Vilniaus) ir periferijos (Šiaulių rajono), ypač šis jo vaidmuo sustiprėjo po Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo, kurio metu jis buvo išrinktas nariu į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimą¹³². A. Verseckas tapo ne tik tarpininku, bet iš centro (Vilniaus) ateinančių nurodymų (rinkti parašus, organizuoti palaikymo akcijas) koordinatoriumi. Gydytoja N. Miniotienė pažymėjo, jog „buvo pastoviai palaikomas ryšys su centru, nebuvo, kad dirbama absoliutiškai izoliuotai, bet kadangi problemos Lietuvoj tos pačios, tauta ta pati ir viskas nugyventa taip, kur bepažvelgsi tai problemos tos pačios ir tais klausimais tik sprendėm savo rajono mastu“¹³³. A. Jakelaitis teigė: „mes, sakyčiau, buvo visiškai priklausomi, kadangi mes kažkokių tai ypatingų iniciatyvų patys nekėlėm, mes, sakykim, darėm tą, kas ateidavo, kokios idėjos kildavo Vilniuj, mes pamatydavom, vykdydavom“¹³⁴.

Sąjūdžio mikro tinklo branduolį (mazgą) galima laikyti Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą, kurią sudarė, anot N. Miniotienės, labai įvairių mokytojų, gydytojų, ir inžinierių, ir paprastų žmonių įvairi publika¹³⁵. Skirtingai nuo Trakų rajono Sąjūdžio mikro tinklo, Šiaulių

¹³⁰ Vaidas Bondzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹³¹ Pranas Andriuškevičius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹³² Eglė Verseckaitė (sud.), *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, 25.

¹³³ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹³⁴ Arūnas Jakelaitis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 30 d.

¹³⁵ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

rajone aktyvūs sąjūdiečiai buvo pasiskirstę pareigybėmis ir atsakomybę už tam tikrą veiklos sritį. K.Arust buvo Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos sekretorė, N. Miniotienė – išdininkė, Raudėnų devynmetės mokyklos direktorius Jonas Bezaras rūpinosi švietimo reikalais, Smilgių kolūkio pirmininkas Jonas Liutvinas rūpinosi žemdirbiais, gydytojas P. Andriuškevičius buvo atsakingas už medicinos reikalus, Rimantas Puodžiūnas rūpinosi paminklosauga, Kuršėnų III – osios vidurinės mokyklos geografijos mokytojai Valentinai Fabijonavičienei buvo pavesti tvarkyti aplinkosaugos klausimai¹³⁶, V.Bondzinskas rūpinosi spaudos platinimu, Arūnas Jakelaitis buvo atsakingas už Sąjūdžio plakatų, skelbimų, stendų paruošimą, Kuršėnų kultūros namų direktorius Zenonas Gestautas sukūręs „Kuršėnų radiją“ per vietinius rporus platino aktualią Sąjūdžio informaciją, Pavenčių cukraus kombinato elektrošaltkalvis Virgilijus Valiukas rūpinosi tvarka mitingų metu (žaliaraištis). Ši dinamiška Šiaulių rajono mikro tinklo grandis sudarė sąlygas paties tinklo funkcionavimui ir tolimesnei jo plėtrai.

Sąjūdyje kartu su aktyviais dalyviais veikė ir nestruktūruoti Sąjūdžio rėmėjai, kurie nepriklausė jokiai rėmimo ar iniciatyvinei grupei, tačiau jie solidarizuodamiesi su skelbiamomis idėjomis dalyvaudavo mitinguose, akcijose. Vienas iš nestruktūruotų Sąjūdžio dalyvių Kuršėnuose buvo Vytautas Ališauskas teigęs, jog jis buvo tik Sąjūdžio rėmėjas, bet dokumentiškai nepriklausė¹³⁷. Nestruktūruotas Sąjūdžio rėmėjas taip pat buvo kino inžinierius Kazimieras Pakalniškis nurodęs, jog „nebuvo aktyvus, va čia ir čia, bet nebuvo toks jau, kad vadovaujančios tos nieks jau nerinko, nelindau <...>, bendrai susirinkimuos padalyvaudavom, ten pasiginčydavom, pakalbėdavom, aš nežinau, kad aš nebuvo toks jau, kaip sako, to Sąjūdžio pirmininkas, netiko kaip Sąjūdžio narys, <...> buvom, dalyvavom, nu aš nežinau, <...> aišku, rėmėjas buvau, reikėjo vis padėti, kur ten nueiti ar dar ką nors“¹³⁸. Nors K.Pakalniškio narystė Sąjūdyje nebuvo fiksuota, tačiau jo sūnus, dantų technikas Raimondas Pakalniškis, priklausė Šiaulių rajono centrinės ligoninės Sąjūdžio grupės tarybai. Prie nestruktūruotų Sąjūdžio rėmėjų taip pat priskirtinas Z.Gestautas ir jo Kuršėnų kultūros namų kolegos, kadangi kaip jis pats teigė: „mūsų Kultūros centre kaip tiktais nebuvo įkurta <...> Sąjūdžio rėmimo grupė, nors beveik visi mūsų šiečiai <...> buvo už Sąjūdį“¹³⁹.

¹³⁶ Arvydas Verseckas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

¹³⁷ Vytautas Ališauskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹³⁸ Kazimieras Pakalniškis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹³⁹ Zenonas Gestautas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

Tuo tarpu Trakų rajono Sąjūdžio mikro tinklo kūrimo pradiniam etape buvo nebe vienas, o du ryškūs lyderiai: Trakus ir jų apylinkes vietoves kuravo R.Lankas, o Vievių, Elektrėnus ir jų apylinkes koordinavo J.Janonis. Abu jie nuolat palaikydavo ryšius su centru (Vilniumi). Tokį Sąjūdžio mikro tinklo dviejų lyderių iškilimą veikiausiai galima paaiškinti dvejopai. Sąjūdžio atsiradimą Trakuose bei Vievyje ir Elektrėnuose lėmė skirtingos aplinkybės. Trakuose Sąjūdis buvo kaip priemonė pažaboti sovietinės nomenklatūros savivalę naikinant kultūros paveldą, tuo tarpu Vievyje ir Elektrėnuose rėmimo grupės atsirado solidarizuojantis su Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės skelbiamais siekiais. Be to dviejų lyderių buvimas lėmė geresnį Trakų rajono Sąjūdžio veiklos koordinavimą. Skirtingi lyderiai lėmė atskirą Trakų ir Elektrėnų – Vievio Sąjūdžio grupių narių pareigybių pasiskirstymą. Trakų neoficialioje Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje narių atsakomybės už tam tikrą veiklos sritį nebuvo aiškiai išskirta. Ryškesnis pareigybių pasiskirstymas atsirado 1988 rugsėjo 14 d. išrinkus 18 narių Trakų miesto tarybą, kurią koordinavo R.Lankas. Jis teigė, jog „iš grupių buvo aktyvesni pavieniai asmenys ir jie daugiau per miesto tarybą veiklą vykdė, o viduj pertvarkos nedarė, įsirašė į sąrašus“. Sąjūdiečiai mikro tinkle buvo sudarę atskiras veiklos grupes: ryšių su rajono valdžia grupę sudarė Jonas Mišeikis, Juozas Vercinkevičius, Stasys Markevičius, Zigmantas Ramanauskas, ekologinė grupė: Stasys Markevičius, Kęstutis Baravykas, socialinių problemų grupė: Stasys Matulionis, Salva Andriulienė, Algis Stankevičius; paminklų apsaugos grupė: Birutė Lissauskaitė, Sigitas Seniulis, Donatas Bernotas, Jonas Bagdonas, organizacinė grupė: R.Lankas, Vytautas Černiauskas, Ina Ignatavičiūtė, Rasa Tulevičiūtė; nacionalinių santykių problemų grupę Vytautas Januškevičius, Juozas Vercinkevičius, Jonas Mišeikis, Danguolė Narkevičienė, Vytautas Rūkas¹⁴⁰. Tuo tarpu J.Janonio Vievio paukštyno iniciatyvinėje grupėje jos nariams konkrečių pareigybių nebuvo numatyta. Ši Sąjūdžio rėmimo grupė daugiau koncentravosi į ekologinę situaciją paukštyno teritorijoje ir aplink ją, numatyti priemonės gerinti gamtosaugą, mažinti aplinkos teršimą¹⁴¹. Vaidmenys Trakų rajono Sąjūdžio mikro tinkle dar labiau išsikristalizavo 1988 lapkričio 21 d. išrinkus 24 Trakų rajono Sąjūdžio tarybą, vadovaujamą A.Klumbio. Koordinatoriais paskirti R.Lankas ir J.Janonis, o išdininkė tapo D.Narkevičienė. Pažymėtina tai, jog Trakų miesto tarybos vėlesnį įkūrimą lėmė vietinės

---

¹⁴⁰ Trakų miesto Sąjūdžio tarybos protokolas Nr. 10

¹⁴¹ Persitvarkymo Sąjūdžio Vievio Paukštyno rėmimo ekologinės grupės nutarimas, 1.

valdžios nenoras išduoti leidimą Kultūros namų salei ir tik po dviejų pareiškimų, Trakų rajono partijos komitetas leido organizuoti Sąjūdžio steigiamąjį susirinkimą Trakuose. Vėlesnis Trakų miesto tarybos išrinkimas lėmė vėlesnį Trakų rajono tarybos susiformavimą.

3.3.2. Socialinės aplinkos veiksnių įtaka dalyvauti Sąjūdžio veikloje

Žmonių išitraukimą į Sąjūdžio veiklą skatino skirtingos priežastys. Pastebima, jog ankstesnė socialinė aplinka formavo žmonių požiūrį apie tuometinę sovietinę santvarką, ideologiją. Daugelis būsimų sąjūdiečių „jau buvo kentėję lageriuose, tremtyje arba tiesiog perėję savo vidinę revoliuciją“¹⁴². Nemažai sąjūdiečių savo pasirinkimą išitraukti į Sąjūdžio judėjimą grindė šeimos įdiegtomis vertybėmis bei skleisdomis idėjomis apie nepriklausomą Lietuvą, talkinimu partizanams, klausymusi Vakarų radijo stočių. Trakų rajone kurti Sąjūdį J.Janoni paskatino aktyvi veikla, prasidėjusi nuo mokykloje atsitiktinai rasto leidinio „Skautų aidas“, paskatinusį įkurti skautų būrelį. Nemažos įtakos turėjo bendravimas su autoritetais – kunigu Povilu Bakšiu bei Vasario 16 – osios Nepriklausomybės akto signataru, kunigu Vladu Mironu, kuriam J.Janonis patarnaudavo per šv. mišias bažnyčioje, žuvus prezidentui Antanui Smetonai dalyvavo dvasininko surengtame mitinge, kuriame pasakota apie A.Smetoną, Lietuvą.¹⁴³ Vėliau J.Janoniui teko bendrauti su keliais partizanais, su keliais progimnazijos draugais įkūrė būrelį ir platino partizanų proklamacijas bei kitą pagrindinę spaudą, už supjaustytą Stalino portretą visos klasės akivaizdoje teko tris metus praleisti tremtyje¹⁴⁴. Tokia pat tremtinio dalia, nuo septynerių metų kartu su tėvu BBC klausymasis, mamos, istorijos mokytojos, pasakojimai suformavo R.R.Survilos suvokimą apie santvarką¹⁴⁵, o vėliau lėmusį jo išitraukimą į Sąjūdį. Vakarų radijo įtaką pažiūrų susiformavimui pabrėžė kuršėniškis R.Krikščiūnas teigęs, jog klausėsi „Amerikos balsą“, „Europos radiją“, pasakojusį apie bažnyčios kroniką, apie disidentus, apie Lenkijos Solidarumą, apie profsajunginį lenkų Solidarumo judėjimą, apie nepriklausomybę ir tos idėjos jį ugdė¹⁴⁶.

¹⁴² Vytautas Landsbergis, *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija*, Vilnius, 1997, 107.

¹⁴³ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹⁴⁴ Ibid.,

¹⁴⁵ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹⁴⁶ Rimas Krikščiūnas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

Itin pabrėžtinai šeimos išugdytas požiūris į Lietuvą, jos istoriją. Pasak A.Klumbio jį išijunti į masinį judėjimą paskatino susiformavęs iš šeimos vidinis nusiteikimas prieš sovietinę santvarką¹⁴⁷. Panašias suformuotas nuostatas iš šeimos atsinešė Šiaulių rajono sąjūdielis A.Verseckas teigęs, jog jo tėvas visą buvo prieš tarybinę santvarką, be to teta dažnai pasakodavo apie partizanus ir stribus, vėliau studijuodamas jis skaitė „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“¹⁴⁸. P.Andriuškevičiaus taip pat pabrėžė, jog nuo vaikystės augo šeimoje, kur buvo gerbiamos Lietuvos tradicijos, istorija¹⁴⁹ tai vėliau jį inspiravo Atgimimo laikotarpiu įsijungti į Sąjūdį. N.Miniotienė prisimena sužinojusi apie Lietuvą, apie Lietuvos trispalvę, taip pat iš tėvų¹⁵⁰. Pasak Kuršėnų VI – osios vidurinės mokyklos rėmimo grupės vadovės A.Dankienės, ji į Sąjūdį atėjo su savo praeitimi, kadangi jos <...> tėtis buvo politinis kalinys, mama su broliu buvo išvežti į Sibirą, Lietuvoje ji liko viena, buvo stribų mušama ir vadinama „banditka“, būtent tokia praeitis ją stumė link Sąjūdžio¹⁵¹. Vytautas Rupšys irgi akcentavo inteligentų šeimos dar vaikystėje suformuotas pažiūras skaitant nepriklausomos tarpukario Lietuvos laikraščius, žurnalus¹⁵². Kaip ir J.Janonis, Eugenija Dragūnienė taipogi būdama moksleivė priklausė grupei, talkinusiai partizanams platinti atsišaukimus¹⁵³. K.Arust socialinės aplinkos formavimasis taip pat sietinas su partizanais, nes tėvas palaikė su partizanais ryšius, tai jai tekdavo naktį lipdyti ant sienų atsišaukimus, kad žmonės neitų balsuoti¹⁵⁴. Į pagrindinę organizaciją anuomet Rietave talkinti partizanams buvo išitraukęs K. Vaišvilas, teigęs, jog turėdamas pagrindžio patirtį išitraukė į Sąjūdžio judėjimą ir subūrė rėmimo grupę¹⁵⁵.

Žmonių apsisprendimą išitraukti į Sąjūdį inspiravo jau susikūrę masiniai judėjimai Lenkijoje ir Estijoje. R.Lankas akcentavo lenkų Solidarumo judėjimą, apie kurį sužinojo skaitydamas prenumeruotą Lenkijos komunistų laikraštį „Trybuna Ludu“. Estijos Liaudies fronto susikūrimas veikiausiai įtakojo ir kuršėniškės K.Arust motyvus įsijungti į Sąjūdžio judėjimą, kadangi jos vyras buvo estas, tai klausydavosi Estijos radijo, skaitė Estijos

---

¹⁴⁷ Aleksandras Klumbys, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 15 d.

¹⁴⁸ Arvydas Verseckas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

¹⁴⁹ Pranas Andriuškevičius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁵⁰ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁵¹ Kazimieras Vaišvilas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁵² Vytautas Rupšys, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁵³ Eugenija Dragūnienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁵⁴ Kazimiera Arust, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

¹⁵⁵ Kazimieras Vaišvilas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

laikraščius ir tarpusavyje diskutuodavo ir pasidalindavo naujienomis su pažįstamais. A.Verseckas teigė, iš K.Arust vyro sužinojęs apie Estijos Liaudies frontą. Naujienos apie Liaudies frontų Estijoje ir Latvijoje susikūrimą K.Vaišvilą pasiekė kelionės metu, kai jis tarnybiniais reikalais lankėsi abiejose respublikose¹⁵⁶.

Pastebima, jog būsimųjų sąjūdiečių apsisprendimą dalyvauti Sąjūdžio judėjime daugiausia lėmė ankstyvoje jaunystėje susiformavusi socialinė aplinka per šeimos perduotas pažiūras, patirtas sovietines represijas arba talkinimus ginkluoto pasipriešinimo dalyviams. Būtent tokia visiškai priešinga skelbiamai sovietinei ideologijai įgytą patirtis ir suteikė svarių impulsų jiems įsitraukti į taikų masinį judėjimą.

3.3.3. Baimės ir pasitikėjimo veiksnių įtaka mikro tinklo susiformavimui

Sovietmečiu plačiai išsivyravusi baimė ir nepasitikėjimas buvo dvi pagrindinės kliūtys, neleidusios atsirasti plataus visuomeninio judėjimo proveržiui. Nagrinėjant į Sąjūdžio susiformavimo procesą Šiaulių ir Trakų rajonuose, pravartu pažvelgti į baimės ir pasitikėjimo veiksnius, turėjusius įtakos žmonių įsijungimui į masinio judėjimo veiklą. R. Krikščiūnas prisimindamas Sąjūdžio priešaurį teigė, jog dar 1987 m. buvo siaubinga baimė¹⁵⁷. Pastebima, jog Sąjūdžio pradiniam formavimosi etape dar nemažą dalį žmonių kaustė baimė, anot kuršėnietės Vidos Tuzinaitės, „labai baisu buvo. Nu bet kažką tai reikėjo pradėt, kažką tai daryt. Nu buvo tokių ir baimių, ir visko. Ta sistema buvo įbauginta. Žmonės labai bijojo. Iš pradžių, kai mes (sąjūdiečiai) eidavom po tuos butus. Tiesiog bijojo kalbėt. Netgi vat su mumis, buvo, kad ir neįsileido“¹⁵⁸. Trakų rajono Sąjūdžio įkūrimo iniciatorius R.R.Survila irgi akcentavo, kad „ta baimė buvo iki pat paskutinio momento <...>. Bet kaip tas buvo, kad mes Sąjūdy, ko gero, pirmieji pradėjom pakalbėti, o kai kažką pasakai, po to jau nebereikia bijoti, viskas įkalčių prieš tave užtenka. Tada jau kalbėjom laisvai ir pernelyg negalvojom su kuo kalbi, kaip kalbi <...> peržengi per šitą ribą ir viskas. Tu žinai vienu atveju esi pasmerkta, kitu atveju – eini savo keliu“¹⁵⁹. Mokytojas P. Mikutis prisimena, jog jam

¹⁵⁶ Kaziemiras Vaišvilas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁵⁷ Rimas Krikščiūnas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁵⁸ Vida Tuzinaitė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 30 d.

¹⁵⁹ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

tekdamo padrašinanti žmonės, kuriems sakėdavo: „jeigu daro Vilniuj, tai kodėl mes negalim to padaryt, jeigu nebijo Lansbergis arba Ozolas, kodėl mums reikia bijot?“¹⁶⁰ Trakų rajone, R.R.Survila taip pat pabrėžė, kad Steigiamajame Sąjūdžio rėmimo grupės susirinkime Vievio paukštyne buvo baimės, dar buvo, todėl, kad susirinkti susirinko žmonės, tai, o kai reikėjo kalbėti, tai labai sunkiai ... žvilgčiojo vienas į kitą¹⁶¹. Penkis dešimtmečius buvo vykdyta totalitarinės priespauda ir po to, kai „žmonės pradėjo judėti, laisvai šnekėti, laisvai dar kažką, tai atrodė neįmanomas dalykas“¹⁶², tačiau akivaizdžiais pavyzdžiais drašinant ir raginant žmones, pradėjo burtis pirmosios Sąjūdžio rėmimo grupės, buvo išrinktos Sąjūdžio tarybos rajono lygmeniu, gana greitai žmonių baimė ėmė slūgti, nes „tauta paprasčiausiai nusimetė baimės jausmą“¹⁶³.

Beje, patys sąjūdiečiai gana skirtingai vertino tarpusavio pasitikėjimo reikšmę jų pačių apsisprendimui. Šių nuomonę takoskyrą veikiausiai lėmė tai, jo Šiaulių rajono taryboje skirtingai nei Trakų rajone 4 nariai buvo komunistai. Pasak mokytojo P.Mikučio, „Sąjūdžio taryboje keturi komunistai buvo: Arust, Bezaras, Jacikevičius, Verseckas. Ir šitie žmonės jie, jie mus išgąsdino ir daug ką jie išgąsdino, nes mes suvokėm, kad Sąjūdį kuria rajono partinė organizacija, norėdama į savo gniaužtus pasiimt viską“¹⁶⁴. Panašios nuomonės laikėsi ir R.Krikščiūnas teigęs, kad nelabai pasitikėjo sąjūdiečiais komunistais, kas galėjo pasakyti, kad jais gali pasitikėti, <...> mes galvojom, katrie yra sąjūdiečiai, reiškia partiniai, mes viduj galvojom, kad jie gali priklausyti, gal šnipinėja, gal...tada nebuvo toks pasitikėjimas, <...> bet jie didžioji dalis darbais įrodė, kad jais galim pasitikėti¹⁶⁵. Tuo tarpu kiti sąjūdiečiai visai nekvestionavo tarpusavio pasitikėjo klausimo, veikiausiai dėl tuo metu atsiradusios platesnės saviraiškos laisvės. Anot V.Bondzinsko, „tokio įtarumo kaip mes net netikėjom, nebuvo tokio įtarumo, kad, neklausėm, ar jis komunistų partijos narys ar jis ten spaliukas“¹⁶⁶. Dar viena priežastis, skatinusi sąjūdiečius pasitikėti vieni kitais, galėjo būti jų ankstesnė bendra veikla, palaiptai formavusi patikimą tarpusavio ryšį. Panašiai, kaip nurodė anuomet dirbęs Pavenčių cukraus fabrike sporto metodininku Jonas Novogreckis: „buvo tas pasitikėjimas,

¹⁶⁰ Pranas Mikutis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31d.

¹⁶¹ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹⁶² Aldona Liutvininienė, Jonas Liutvinas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29d.

¹⁶³ Jonas Mickus, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁶⁴ Pranas Mikutis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31d.

¹⁶⁵ Rimas Krikščiūnas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁶⁶ Vaidas Bondzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

<...> pasitiki su tais, kuriais pastoviai kažką tai darai. Tai ir dabar, sakykim, su jais dirbu <...> pažįstu puikiai ir pats tas Krikščiūnas sakykim va, ar Budrienė sakykim, ar Petrulis¹⁶⁷.

Pastebima, kad Trakų rajone taipogi ne vienareikšmiškai buvo vertinamas tarpusavio pasitikėjimas tarp sąjūdiečių. Skirtingą požiūrį į tarpusavio santykius per pasitikėjimo prizmę veikiausiai lėmė vietinės partinės valdžios vykdyti veiksmai, skaldę gyventojus. Tą patvirtino ir aktyvus sąjūdielis R.Lankas pabrėžęs, jog nelabai pasitikėjęs tais vadinamais šulais, kurie buvo partijos komitete, arčiau valdžios, jis buvo kitų pažiūrų, <...> todėl jautėsi trintis¹⁶⁸. Trakų miesto neoficialioje iniciatyvinėje grupėje tarp sąjūdiečių nebuvo komunistų, jie įsijungė jau į oficialiai išrinktą Trakų miesto tarybą bei vėliau įsteigtas Sąjūdžio rėmimo grupes. J.Janonis teigė labiau buvo susikoncentruojama į vieno tikslo siekimą ir net negalvojama apie galimą nepasitikėjimą. Tuo tarpu B.Lisauskaitė pabrėžė, kad jie „sukvietėme tuos, kurie galėjo būti patikimi ir tinkami. Pradžioje jų buvo nedaug“¹⁶⁹.

Sąjūdiečiai gana skirtingai vertino baimės ir tarpusavio pasitikėjimo reikšmę. Vieni jų dar negalėjo pasitikėti kitais, nes iš sovietmečio turėjo suformuotą aukštą baimės lygį, kiti tuo tarpu, atsižvelgdami į perestroikos ir „glasnost“ kursą įsiliejo į masinį entuziazmu prisodrintą pakilimą.

3.3.4. Sąjūdžio mikro plėtra per profesinius ir tarpasmeninius ryšius

Išrinkta Šiaulių rajono Sąjūdžio taryba ir Vievio paukštyne susidariusi Sąjūdžio rėmimo grupė ir Trakų neoficiali iniciatyvinė grupė gana greitai inspiravo Sąjūdžio mikro tinklo plėtrą. Aktyvių sąjūdiečių branduolį sudaręs tinklas atliko struktūrinio prisijungimo funkciją, ypač tai atsispindėjo Šiaulių rajone, kur iš 15 penkiolikos Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos narių 5 jų savo darbovietėse gana greitai įsteigė rėmimo grupes ir tapo jų vadovais. Pastebima, jog Šiaulių tarybos nariai veikė kaip tiltas mikro tinklo plėtroje. Į Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos sudėtį įėjusi gydytoja N.Miniotienė savo antroje darbovietėje subūrė Kuršėnų vaikų namų rėmimo grupę. Ji teigė, jog „kviesdavom vienas kitą, kurie prijaučiantys

---

¹⁶⁷ Jonas Novogreckis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁶⁸ Romualdas Lankas, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 30 d.

¹⁶⁹ Birutė Lisauskaitė, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 19 d.

ar pažįstami“ buvo¹⁷⁰. Darbininkas R. Krikščiuonas subūrė Pavenčių cukraus kombinato grupę. Gydytojas P. Andriuškevičius įkūrė Šiaulių rajono centrinės ligoninės Sąjūdžio grupės tarybą. Mokytojas Bronius Jacikevičius tapo I Kuršėnų vidurinės mokyklos rėmimo grupės steigėju. Kuršėnų IV – osios vidurinės mokyklos rėmimo grupės įkūrėjas. A.Jakelaitis teigė, jog „kiekvienoj organizacijoje, kiekvienam kolektyve vis atsirasdavo žmogus, kuris sujudindavo, suorganizuodavo¹⁷¹“. Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos nariai, turėdami visuomenės pasitikėjimą steigė Sąjūdžio rėmimo grupes ne tik savo darbovietėse, bet ir mikro tinką plėtė ir kaimo vietovėse. Kuršėnų III – osios vidurinės mokyklos rėmimo grupės įkūrėja V. Fabijonavičienė prisimena, kaip po tuos kaimus važinėjant tas grupes steigė¹⁷². Prie Sąjūdžio mikro tinklo plėtos aktyviai prisidėjo P. Andriuškevičius teigdamas, jog kai kaimuose kūrėsi Sąjūdžio grupės, jis pats dalyvavo Daugėliuose, kūrėsi Sąjūdžio grupė, dalyvavo kuriant tą Sąjūdžio grupę. Paskui į kaimus važiovo, <...> važiuodavo į kaimus su savo mašinom, tiesiog įsidėję batus guminius, po darbo važiuodavo susitikt su žmonėmis, aiškinti, Sąjūdžio idėjas skleisti¹⁷³. Daugiausia Sąjūdžio mikro tinklas plėtėsi per rėmimo grupes, sukurtas darboviečių pagrindu. Kaip teigė V. Bondzinskas: „lengviausiai buvo <...> kolektyvuose vis tiek jau tam tikros struktūros, tam tikri žmonės dirba, nes kadangi, sakykim, tokių iniciatyvių žmonių beveik kiekvienam kolektyve atsirado, tai buvo lengviausiai organizuoti tą struktūrą <...> kolektyve, nes kitu koku kitu pagrindu, kad nebuvo <...> nebuvo iš ko išsirutulioti“¹⁷⁴.

Panašiu principu Sąjūdžio mikro tinklo plėtimasis vyko ir Trakų rajone, prie kurio labiausiai prisidėjo „mažoji taryba“ (dar kitaip vadinama „penketuku“), į kurios sudėtį įėjo J.Janonis, R.R.Survila, Aleksandras Klumbys, Stasys Markevičius ir Juozas Vercinkevičius. R.R.Survila prisimena, jog „sukūrus grupę (Vievio paukštyno rėmimo grupę), ėmėmės darbo toliau pradėjom važinėti po kitas organizacijas rajono, tuo metu ten buvo ir įmonės, ir kolūkiai – tarybiniai ūkiai ir vis surasdavom po vieną, du, tris, penkis žmones, kurie drąsiai pritardavo minčiai ir formalizuodavo savo veiklą ir tokiu būdu sudarė tam tikrą „šaknų sistemą“¹⁷⁵. J.Janonis teigė: „Važinėjau po kitus paukštynus Kaišiadorių, <...> žmones

¹⁷⁰ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁷¹ Arūnas Jakelaitis, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 30 d.

¹⁷² Valentina Fabijonavičienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 1 d.

¹⁷³ Pranas Andriuškevičius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁷⁴ Vaidas Bonzinskas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 rugpjūčio 1 d.

¹⁷⁵ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

pažinojau, važinėdavau pas juos ir ten kūriau Sąjūdį. Atsirasdavo aktyvesnių žmonių, tik reikėdavo juos pastūmėti. Važinėjau po rajoną, ieškojau aktyvesnių žmonių¹⁷⁶. Kaip ir Šiaulių rajone, taip ir Trakuose Sąjūdžio mikro tinklas plėtėsi steigiant rėmimo grupes per profesinius ryšius. R.R.Survila pabrėžė, kad „daugiausia buvo pažangos įmonėse, todėl, kad tie visi administraciniai organai, ten gi rajonas, visi tarnautojai, jie buvo daugiau įbaudinti, na, o tose įmonėse, kur žmonės dirbo ir nelabai ką turi prarast, tai pasikalbėdavom, susirinkdavom ir tiesą sakant stebėjomės, kodėl Lietuvoje visa tai ant tiek nedrąsiai vyksta“¹⁷⁷.

Pasak J.Janonio: „išjudinti negalima nieko ten, kur lenkiški kraštai buvo tai ten beviltiška, ten lenkiški kraštai, bet tai ten apie Onušky ten yra lenkiškų kaimų, bet tai ne visiškai lenkiški, vis tiek grupių buvo, Rūdiškėse tokiose, medžio apdirbimo kombinatas, mokykla, nu, tai čia tos grupės Rūdiškių grupė (rėmimo) buvo, buvo ir tuose kraštuose, bet čia daugiau su mokytojais daugiau surišti reikalai su mokytojais daugiau, kur buvo mokyklos, kur buvo mokytojai, ten ir kūrėsi grupės, kur lietuviškos mokyklos buvo tai ir Palukny buvo Sąjūdžio grupė, nors ten jau grynai lenkiškas kraštas, bet tai irgi grynai dėl mokytojų“¹⁷⁸. Kaip pažymėjo A.Klumbys, Elektrėnų „kampas“ nusverdavo lenkiškąjį Trakų „kampa“. Skirtingai nei Elektrėnų – Vievio „mažoji taryba“, Trakų rajone R.Lankas rėmimo grupių įkūrimą daugiau skatino platindamas „Sąjūdžio žinias“. Anot jo, „Sąjūdžio žinios“ jau buvo stimulus, kad jau reikia įsijungti į judėjimą, tai vienintelis, o taip oficialiai, kad į ateikit į Sąjūdį, aš taip nedariau, tik pavieniams žmonėms paaiškinau“¹⁷⁹. Tokią R.Lanko rėmimo grupių steigimo taktiką lėmė kraštiečių pasyvumas, tarpusavio nepasitikėjimas. Nepaisant to R.Lankas teigė, jog labai greitai rado rėmėjus – bendraminčius, kurie sutiko dalyvauti Sąjūdžio veikloje¹⁸⁰.

---

¹⁷⁶ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹⁷⁷ Rimvydas Survila, interviu su autore, Vilnius, 2009 spalio 20 d.

¹⁷⁸ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹⁷⁹ Romualdas Lankas, interviu su autore, Trakai, 2009 spalio 30 d.

¹⁸⁰ Romualdas Lankas, *Trakų rajono Sąjūdžio istorija*, Knygos rankraštis. 2008, 41.

3.3.5. Sąjūdžio mikro tinklo ryšių tipai Šiaulių ir Trakų rajonuose

Spartų mikro tinklo susiformavimą lėmė sąjūdiečius ligi narystės Sąjūdžio siejė daugialypiai ryšiai. Plečiant mikro tinklą abiejuose rajonuose itin svarbią rolę atliko profesiniai ryšiai. Kaip teigė J.Janonis: „gamybiniuose kolektyvuose veikė tokios dirbančiųjų tarybos ar kaip ten jos <...> aš buvau, <...> kolektyvo tarybos narys buvau, o tos kolektyvo tarybos pirmininkas buvo R.R. Survila, vyriausias zootechnikas. Mes kažkaip artimiau bendravom su Survila¹⁸¹. Būtent darbo santykiai, turimas darbovietėje bendraminčių ratas, galimybės greitai organizuoti ir koordinuoti kolektyvinę veiklą, skleisti būtina informaciją veikiausiai J.Janonį ir R.R.Survilą inspiravo imtis iniciatyvos kurti Sąjūdžio rėmimo grupę Vievio paukštyne. Pastebima, jog pradiniam Sąjūdžio mikro tinklo formavimosi etapui reikšmingi ne tik profesiniai, bet draugų ryšiai. Tai parodo ne tik J.Janonį ir R.Survilą jungiantys profesiniai ir draugystės saitai, bet ir R.Lanką bei K.Baravyką siejantys draugystės ir bendro pomėgio ryšiai, kadangi R.Lankas buvo irklotojas, o K.Baravykas – būriuotojas¹⁸². Būtent bendrų pomėgių metu atsiradusios įvairios tematikos diskusijos vėliau ir paskatino R.Lanką ir K.Baravyką susiburti į neformalią paminklosaugininkų grupę, kurios pagrindu susiformavo Trakų miesto iniciatyvinė grupė.

Šiaulių mikro tinklo atveju taip pat pastebima, kaip stiprūs ryšiai persidengia su silpnais. Tarp Sąjūdžio branduolį suformavusių žmonių bene daugiausiai dominavo silpni tarpusavio saitai. A. Jakilaičių su A.Versecku ir R.Krikščiūnu siejo kaimynystės ryšiai, skatinantys nuolat atsinaujinančią tarpusavio komunikaciją. Pedagogas A.Versecką su A.Jakilaičiu taip pat siejo ir bendra darbovietė – Kuršėnų IV vidurinė mokykla, t.y. persidengianti formalių ir neformalių ryšių sąveika, todėl savaime suprantama, kodėl A.Verseckas teiravosi A.Jakilaičio, ar Kuršėnuose jau įsikūrė Sąjūdis. Tą galima paaiškinti ne tiek galimu atsitiktinumu, kiek dažna tarpusavio komunikacija ir stiprėjančiu abipusiu pasitikėjimu. Kaimynystės ryšiai taip pat siejo gydytoją P.Andriuškevičių ir Pavenčių cukraus kombinato sporto metodininką J.Novogreckį bei Džiugą Mockų ir R.Krikščiūną.

N.Miniotienę ir R.Krikščiūną taipogi siejo giminytės ryšiai. Kai N.Miniotienė grįžo iš 1988 birželio 3 d. Kaune vykusio Sąjūdžio mitingo, ji pasidalino turimomis žiniomis su R.Krikščiūnu. Ji teigė: „Krikščiūnas mano žento brolis, nuėjau pas juos kaip giminaičiai,

¹⁸¹ Juozas Janonis, interviu su autore, Elektrėnai, 2009 spalio 15 d.

¹⁸² Kęstutis Baravykas, interviu su autore, Vilnius 2009 spalio 12 d.

pas Rimą. <...> jis tenai jau irgi tenai cukraus fabrike girdėjęs (apie Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės susikūrimą Vilniuje)”¹⁸³. N.Miniotienės ir R.Krikščiūno giminytės ryšiai inspiravo R.Krikščiūno bendraminčių neoficialiaus ratelio ir medikų sambūrio tarpusavio bendravimą. Dar iki Sąjūdžio susikūrimo Kuršėnuose medikų grupė (P.Andriuškevičius, R.Pakalniškis, N.Miniotienė bei kiti) rinkdavosi pas R.Krikščiūną ir diskutuodavo rimtomis temomis¹⁸⁴. Vėliau daugelis šių sambūrių narių buvo išrinkti į Šiaulių rajono tarybą.

Giminytės saitai jungė ir du Žarėnų – Latvelių tarybinio ūkio grupės du steigėjus Steponą ir Leonardą Skėrius, kurie buvo antros kartos pusbroliai. Veikiausiai ne tik silpni saitai (tolimi giminačiai) inspiravo juos inicijuoti Sąjūdžio rėmimo grupės įkūrimą, bet silpni (pažįstamų) ryšiai su mediku P.Andriuškevičiumi. Ne tik silpnais, bet ir stipriais ryšiais pasinaudojant buvo plečiamas Sąjūdžio mikro tinklas, to pavyzdžiu laikant prie šios Žarėnų – Latvelių tarybinio ūkio grupės prisijungusią L. Skėrio brolio žmoną Janiną Skėrienę. Pavenčių cukraus kombinato šaltkalvį Vidmantą Petrulį įsijungti į masinį judėjimą pastūmėjo jo bendradarbis, geras pažįstamas R.Krikščiūnas, su kuriuo kartu dar prieš Sąjūdžiui įsikuriant Šiaulių rajone važinėjo į Šiauliuose vykusius susirinkimus.

Stiprus ryšys pastebimas tarp dviejų mokytojų draugų – A.Jakilaičio ir B. Jacikevičiaus¹⁸⁵. Stiprių ryšių sąveika – draugystė yra ir tarp dviejų gydytojų N.Miniotienės ir Šiaulių rajono centrinės ligoninės stomatologės Nijolės Norkūnienės. Veikiausiai šiuos asmenis siejantys persidengę stiprūs ryšiai (draugystė) su silpnais profesiniais ryšiais ir lėmė aktyvų aktyvią veiklą Šiaulių rajono Sąjūdžio taryboje. Gydytojai P.Andriuškevičių ir R.Pakalniškį taipgi buvo draugai. P.Andriuškevičius išrinktas nariu į Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą, anksčiau už R.Pakalniškį įsitraukė į Sąjūdį, tačiau įsteigęs Šiaulių rajono centrinės ligoninės Sąjūdžio grupės tarybą greičiausiai per draugystės ryšius paskatino prisijungti ir kolegą.

Abiejuose rajonuose pastebima, jog Sąjūdžiui kuriantis buvo svarbūs šeimos ryšiai. Trakų rajone, Vievyje, Sąjūdžio susikūrimą iniciavo kartu su R.R.Survila J.Janonis, o Elektrėnuose prie masinio judėjimo atsiradimo prisidėjo jo žmona Julija Janonienė, steigiamajame susirinkime raginusi žmonės jungtis. J.Janonienė iš mokytojų ir moksleivių subūrė Elektrėnų I vid. m-klos Sąjūdžio rėmimo grupę. Šiaulių rajono Sąjūdžio pradiniame

¹⁸³ Nijolė Miniotienė, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 31 d.

¹⁸⁴ Vidmantas Petrulius, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 30 d.

¹⁸⁵ Arvydas Verseckas, interviu su autore, Kuršėnai, 2009 liepos 29 d.

kūrimosi etape taip pat pastebima šeimos ryšių svarbą išitraukiant į Sąjūdį. Kuršėnų IV – osios vidurinės mokyklos grupei priklausė sutuoktiniai Valdonė ir Arvydas Verseckai, Alyda ir Stanislovas Dankiai, Vitalija ir Romualdas Putnikai. Tačiau šie stiprūs (šeimos) ryšiai inspiruodavo gan negausią žmonių dalį prisijungti prie masinio judėjimo. Tuo tarpu labiausiai dominavo tiek formuojant, tiek ir plečiant Sąjūdžio mikro tinklą silpni ryšiai (profesiniai).

IŠVADOS

Apibendrinant politinės sociologijos teorinius aiškinimus pastebima, jog sėkmingą socialinio judėjimo susiformavimą nedemokratiname režime lemia gana glaudžiai tarpusavyje susijusių išorinių ir vidinių veiksnių kompleksas. Pagrindinis išorinis faktorius, inspiruojantis masinio judėjimo atsiradimą ir į dinamizmą linkusių socialinių struktūrų užuomazgas yra palankios politinės galimybės. Atsiradusi paranki terpė naudinga tik turint tinkamus organizacinius, finansinius išteklius, kurie geriausiai akumuliuojami ir panaudojami per socialinius tinklus. Jie masiniame judėjime sugeba veikti kaip kanalas, atveriantis prieigą informacijos, pasitikėjimo potencialams bei per pasidalintą pavojų suformuoja stiprą solidarumą. Socialiniai tinklai tampa būtini judėjimui susikurti, nes jie nedemokratiname režime gali veikti net ir labai ribotomis sąlygomis, apeidami valstybės kontrolę bei represinį aparatą.

Socialinis judėjimą sudaro daugybė vietinio lygmens mikro tinklų, kurie per socialinius ryšius sudaro platų tinklą. Mikro tinklai dažniausiai atsiranda iš anksčiau egzistavusių socialinių tinklų sąveikos sprendžiant vietos problemas. Tinklai padeda iš dalies statiško pobūdžio socialinėms struktūroms transformuotis į dinamišką kolektyvinio veiksmo dalyvį. Šiai kaitai būtinas tarpasmeninis pasitikėjimas, leidžiantis tiek socialinio judėjimo, tiek ir mikro tinklo lyderiui per neformalius bei formalius ryšius pritraukti naujus narius, mobilizuoti išteklius ir didinti visuomenės integraciją.

Sąjūdis kaip daugialypis judėjimas formavosi iš atskirų kryptingų visuomenės iniciatyvų, dažniausiai kėlusią ekologijos, paminklosaugos problemas, ypač aktualias vietos lygmeniu. Kaip parodė socialinių tinklų analizė Trakų ir Šiaulių rajonuose, būtent vietos problemos inspiravo žmonės burtis į neformalias grupes, kurios vienos nepajėgusios įveikti greit įsijungė į Sąjūdžio veiklą. Kokybinio tyrimo metu surinkti duomenys leidžia teigti, jog iškelta darbo hipotezė teisinga. Trakų rajone gana ankstyvą Sąjūdžio mikro tinklų susikūrimą lėmė anksčiau egzistavę tinklai, susiformavę dėl kultūros paveldo ir ekologijos problemų, tuo tarpu Šiaulių rajone Sąjūdis įsisteigė vėliau anksčiau egzistavusių tarpasmeninių tinklų, nes vietos rūpimi klausimai nebuvo taip stipriai aktualizuoti.

Iš atliktų tyrimų paaiškėjo, jog didžiausią įtaką Sąjūdžio mikro tinklo formavimuisi ir jo plėtimuisi turėjo profesiniai ryšiai, kurių pagrindu daugiausia buvo susikūrusios rėmimo

grupės. Tai parodė, jog ne stiprūs, o silpni ryšiai lėmė žmonių mikrointegraciją rajono lygmeniu.

Tolimesni Sąjūdžio susikūrimą nagrinėjantys tyrimai galėtų koncentruotis į sovietmečio pagrindinių organizacijų įtaką, aiškinantis, kokia jų reikšmė Sąjūdžio mikro tinklui ir jo plėtrai. Taip pat svarbu būtų tirti, kaip pagrindinių organizacijų tinklas įtakojo Sąjūdžio judėjimo susiformavimą. Verta panagrinėti ir moksleivių įsitraukimą į masinį judėjimą, rekonstruojant jų rėmimo grupių tinklą.

Šaltinių ir literatūros sąrašas:

1. Bauža, Česlovas, „Kova dėl nepriklausomos demokratinės Lietuvos“, in Arvydas Anušauskas (sud.), *Lietuva 1940 – 1990*, Vilnius, 2007;
2. Castells, Manuel, *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, Tinklaveikos visuomenės raida*, T.1, 2005;
3. Čepaitis, Virgilijus, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą nuo 1988 06 03 – 1990 03 11*, Tvermė, 2007;
4. Craig, Jenkins, J., „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements“, *Annual Review of Sociology*, 9, 1983, 529, JSTOR;
5. della Porta, Donatella, Mario Diani, *Social Movements: an Introduction*, OxfordMalden [Mass.], 1999;
6. Diani, Mario, „Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: ‘From Metaphor to Substance’?“, Kn. Mario Diani and Doug McAdam (sud.), *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. Oxford : Oxford University Press, 2009;
7. Diani, Mario, „Networks and Participation“, Kn. „David A. Snow, Sarah A. Soule Hanspeter Kriesi (sud.) „The Blackwell Companion to Social Moments“, Blackwell, 2006;
8. Diani, Mario, „Social Movement Analysis and Voluntary Action Analysis: An Idiosyncratic View“, Pranešimas konferencijoje, „The Third Sector from a European Perspective“, University of Trento, 2001;
9. Edwards, Bob, McCarthy, John D., „Resources and Social Movement Mobilization“, Kn. „David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (sud.) „The Blackwell Companion to Social Moments“, Blackwell, 2006;
10. Genzelis, Bronislovas, *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1999;
11. Gerhards, Jürgen, Rucht, Dieter, „Mesomobilization: Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 3, 1992, 557, JSTOR;
12. Goldstone, Jack A., „Social Movements or Revolutions? On the Evolution and Outcomes of Collective Action“, Kn. Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly, (sud.) *From Contention to Democracy*, Lanham, 1998;
13. Gould, Roger V., „Multiple Networks and Mobilization in the Paris Commune 1871“, *American Sociological Review*, 56, Nr.6, 1991, JSTOR;

14. Granovetter, Mark, „The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited”, *Sociological Theory*, Vo. 1, 1983;
15. Iglič, Hajdeja, „Trust network and democratic transition“, Kn. Gabriel Badescu ir Eric M. Uslaner (sud.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. London, New York, 2003;
16. Katinienė Joana, Neverienė Rasa, Juodviršis Edmundas, Vercinkevičius Juozas, „Trakai – 1988: socialinės problemos“, *Spartuolis*, Trakai, 1988;
17. Klandermans, Bert, Dirk Oegema, „Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements”, *American Sociological Review*, 52, Nr. 4, 1987;
18. Klandermans, Bert, Oegema, Dirk, „Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements”, *American Sociological Review*, 52, Nr. 4, 1987;
19. Landsbergis, Vytautas, *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobriografija*, Vilnius, 1997;
20. Lankas, Romualdas, *Trakų rajono Sąjūdžio istorija*, Knygos rankraštis. 2008;
21. Laurinavičius, Česlovas, Sirutavičius Vladas, *Lietuvos istorija Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki Kovo 11- osios*, XII t., I dalis, Baltos lankos, 2008;
22. McAdam, Doug, Paulsen, Ronnelle „Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 3, The University of Chicago Press, 1993;
23. McCarthy D., John, N. Zald Mayer, „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 6, 1977, JSTOR;
24. Melucci, Alberto, *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge : Cambridge University Press, 1999;
25. Morris, Aldon D., Straggenborg, Suzanne, „Leadership in Social Movement“, in „David A. Snow, Sarah A.Soule Hanspeter Kriesi (sud.), *The Blackwell Companion to Social Moments*, Blackwell, 2006;
26. Norris, Pippa, „Social Capital and ICTs: Widening or Reinforcing Social Networks?“, <<http://www.esri.go.jp/en/workshop/030325/030325paper6-e.pdf>>;
27. Oliver, Pamela E, Daniel J.Myers, „ Networks, Diffusion, and Cycles of Collective Action”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, (sud.), , *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. Oxford : Oxford University Press, 2009;

28. Osa, Marijane, „Networks in Opposition: Linking Organizations through Activists in the Polish People's Republic”,. „Social Movements and Networks”, Kn. Mario Diani, Doug McAdam, Oxford University Press, 2009;
29. Osa, Maryjane, *Solidarity and Contention. Networks of Polish Opposition*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2003;
30. Ozolas, Romualdas, *Žvaigždės blėsta auštant . Sugyvenimai, arba 1987 – 1990 metų dienoraščių puslapiai*, Vilnius, 2007;
31. Passy, Florence, Giugni, Marco, „ Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements”, *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 1, Springer, 2001, 130. JSTOR;
32. Putinaitė, Nerija, *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Aidai, 2007;
33. Putnam, Robert D., *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikineje Italijoje*, Vilnius, 2001;
34. Roldán, Eugenia Vera, Thomas Schupp, „Network Analysis in Comparative Social Sciences“, *Comparative Education*, 42 (3), 2006, 408, JSTOR;
35. Rupšytė, Angonita, „Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis – 1990 m. vasaris), Mindaugas Tamošaitis (sud.), Kn. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988 – 1993)*, Vilnius , 2009;
36. Sąjūdžio žinios Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio leidinys, Nr. 3, 1988;
37. Senn, Alfred Erich, *Bundanti Lietuva*, Vilnius, 1992;
38. Tarrow, Sidney, *Power in Movemen : Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge, 1998;
39. Tilly, Charles, *From Mobilization to Revolution*, University of Michigan, <<http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/50931>>,1977;
40. Truska, Liudas, *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakos*, 1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujausių mokslinių tyrimų kontekste : mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius 2006;
41. Verseckaitė ,Eglė (sud.), *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008.

Summary

The Formation of Lithuanian Reform Movement in the periphery: social network analysis of Šiauliai and Trakai districts.

The aim of this work was to analyze The Formation of Lithuanian Reform Movement by raising a question whether the Reform Movement micro-network formed on the preexisting network basis and what had a reason for its extension. The assumptions of the Reform Movement are analyzed through the methodological access of the social network analysis. The formation of the Reform Movement is analyzed in two sections: the micro-network and individual level. Micro-network analysis section will help to examine on what social network The Reform Movement support groups were forming in Šiauliai and Trakai districts. It is worthwhile to investigate the micro-level network because it reflects the internal dynamics of collective action among network members and the relationship between existing configuration. This level of analysis shows how the relatively static social structure transforms into a dynamic collective action. The individual level helps to find out the reasons of involvement in the mass movements of micro-network, social environment practises (taking into account the fear, confidence factors), also helps to find out the impact of Šiauliai and Trakai districts for micro-network formation.

The structure of micro-network formation and the role of people acting in the movement were analyzed using the social network theory. In this work there was hypothesized that the formation of micro-networks was influenced by early local network problems and interpersonal networks. Social network analysis in Šiauliai and Trakai approved the hypothesis of this work. The study showed that previously existed local problems in Trakai strongly influenced the early formation of the Movement of micro-network, while the formation of the Movement in Šiauliai was influenced by the previously existed interpersonal networks. The qualitative research showed that the Movement formed from multiple individual initiatives that often invoked ecological and environmental problems. It should be noted that the Movement for the further development of micro network has a significant impact on professional relationships, on which were based largely

created support groups. Looking into weak and strong networks, noted that there was a greater impact of weak based bounded groups.

Further studies exploring the formation of the Movement could focus on the influence of the Soviet underground organizations understanding what was the impact of the Movement on the social micro-network and its development. It is also important to investigate the underground network led to the emergence of the Movement. It is worthwhile to examine the support groups of students, their motivation for engaging in the Movement. The Movement is poorly researched in terms of political sociology, and there are many aspects of the analysis of many sections which can deal with this broad social movement.

It is also important to investigate the underground network led to the emergence of the Movement Movement. It is worthwhile to examine the involvement of students and the mass movement, which encouraged students to develop support groups, as has been widely school network support group. Movement is poorly researched in terms of political sociology, and there are many aspects of the analysis of many sections, which can deal with this broad social movement.